

Boris Milosavljević

*DIMITRIJE MATIĆ. NAVODNI PRELAZ
SA HEGELOVSTVA NA NATURALIZAM*

APSTRAKT: U radu se daje pregled razvoja Matičevih filozofskih, pravnih i političkih gledišta. U Matičevoj disertaciji izlaže se put kojim se iz kantovskog spekulativnog istraživanja razvila Fichteova, Šelingova i Hegelova filozofija, u Kratkom pregledu izlaže se hegelovska psihologija (teorijski i praktični um ili duh), u Načelima umnog državnog prava (po Cepflu) hegelovska filozofija države i prava, u Besedi o Sv. Ćirilu i Metodiju hegelovsko shvatanje odnosa filozofije i teologije, u Istoriji filozofije (po Švegleru) hegelovska istorija filozofije. Milan Kujundžić je u svojoj periodizaciji srpske filozofske literature Matičevu Nauku o vaspitavanju (po Riku) svrstao u prirodni pravac. Iako Nauka o vaspitavanju nije pisana prema hegelovskom obrascu, ona ne može da posluži kao potvrda Matičevog prelaska sa hegelovstva na naturalizam. Matić se prilagođavao novonastalim pozitivističkim i materijalističkim okolnostima u nauci i društvu, ali je ostao sledbenik hegelovske filozofije. Održavao je kontakt sa svojim berlinskim profesorom, hegelovcem Mišleom, u čijem časopisu, organu berlinskog Filozofskog društva, objavljuje dopise o razvoju filozofije i prosvete u Srbiji. Treba istaći da je hegelovski shvaćena država bila u središtu Matičevog teorijskog rada, a može se reći i da predstavlja ideju-vodilju njegovog rada u izvršnoj vlasti. U tekstu se rekonstruiše način na koji je došlo do pogrešnog tvrđenja o Matičevom navodnom prelasku na naturalizam, koje se ponavlja u poratnim marksističkim pregledima istorije srpske filozofije. Unose se ispravke u Matičevu biografiju.¹

KLJUČNE REČI: hegelovstvo, naturalizam, Dimitrije Matić, Vladimir Jovanović, Stojan Bošković, Milan Kujundžić.

1. Uvod

Milan Kujundžić u radu „O filozofiji u Srba“ (1868) klasifikuje prvi i drugi deo Matičeve *Nauke o vaspitavanju* „po profesoru Rik[e]ju [Gustav Adolf Cornaro Riecke] i još nekim piscima“ (1866/7),² zajedno sa tri teksta Vladimira Jovanovića,

1 Rad je napisan u okviru projekta br. 177011 Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

2 Dimitrije Matić, *Nauka o vaspitavanju. Pregled istorije vaspitavanja, po profesoru Rik[e]ju*

u prirodni pravac u razvitku srpske filozofije (naturalizam).³ Naglašava da se „u vreme kulminacije apsolutne nemačke filozofije u nas 1863. godine javlja već i naturalizam“ (misli na „Nauku o sastavu i životu rastinja“ i „Klimatologiju“ Vladimira Jovanovića) sa kojim „počinje i treće doba, počinje prava nauka filofska u nas“.⁴ Pod naturalizmom podrazumeva (nasuprot idealizmu i materijalizmu) gledište da su materija (telesno) i sila (duhovno) dva oblika iste stvari, dva „lica“ koja „samo jednu stvar čine“, a „nerazdvojna harmonija njihova najviša je stalnost u pojavama prirodnim“ i najviša istina.⁵ Svrstavanje Matičeve *Nauke o vaspitavanju* u poslednju reč filozofije i jedinu pravu filozofiju naturalizma Kujundžić, međutim, nije obrazložio.⁶

[Gustav Adolph Riecke] i još nekim piscima izradio Dr. Dimitrije Matić, Prvi deo (pregledala i odobrila školska komisija), Državna štamparija, Beograd 1866; *Nauka o vaspitavanju, Vaspitavanje male dece po profesoru Riku i još nekim piscima izradio Dr. Dimitrije Matić*, Drugi deo (pregledala i odobrila školska komisija), Državna štamparija [primerak sa posvetom „Srpskom učenom društvu od D. Matića“, Biblioteka SANU], Beograd 1867, (dalje: D. Matić, *Nauka o vaspitavanju*). Up. Gustav Adolf Cornaro Riecke (1798–1883), *Erziehungslehre*, Franckh, Stuttgart 1851 [1858]. Up. „dr G. A. Rike“ u: *Školski list*, Sombor 16 (30. novembar 1884), 254.

- 3 Milan Kujundžić, „O filozofiji u Srba“ [*Glasnik Srpskog učenog društva* 23 (1868), 155–239 (iste godine objavljeno i kao separat, 87 stranica)] u: *O srpskoj filozofiji*, ur. I. Marić, Plato, Beograd 2003, (dalje: M. Kujundžić, „O filozofiji u Srba“), (dalje: *OSF*), 5–68. U Kujundžićevom (u to vreme suplent na Velikoj školi) „Programu predavanja iz Istorije filozofije našega veka u Velikoj školi, u prvoj godini Filozofskog fakulteta“ (28. jun 1866), navode se „Tumači panlogizma (1851 –)“ i nakon njih „Naturalizam (1863 –)“ kao period u razvoju srpske filozofije, ali se ne navode imena. U Kujundžićevom programu kursa Istorije filozofije (1866/7) pod nazivom „Filozofija 19. veka“ ili „Današnja filozofija“ Dimitrije Matić je klasifikovan, zajedno sa Alimpijem Vasiljevićem, u hegelovski period pod naslovom „5. Tumači panlogizma (1858 –)“ (15. januar 1867) [Arhiv Srbije (dalje: AS), Velika škola, 1866, 100]. Vid. Ilija Marić, *Filozofija na Velikoj školi*, Plato, Beograd 2003, 36–39.
- 4 „Najposle naturalizam uopšte izašao je sjajno u govoru i o pogodi i o životu i sastavu rastinja (u *Glasniku*) i u govoru o opštoj biostatici (opet u *Glasniku*), ali izuzimajući nekoliko redaka o srcu po Klodu Bernaru (u *Vili* 1866, str. 222) i odbranu iskustva protiv spekulacije u govoru o važnosti jestastvenice (na prvoj omladinskoj skupštini) – na unutarnji život još s gledišta ovoga nije u nas naučni pogled bačen“. Vid. Milan Kujundžić, „Pogled na psihologiju u nas Srba“, *Vila* 11/3 (12. mart 1867), 179; „O filozofiji u Srba“, *OSF*, 30; Vladimir Jovanović, „Nauka o sastavu i životu rastinja“, *Glasnik Društva srbske slovesnosti* 16 (1863), 43–106; „Klimatologija“, *Glasnik Društva srbske slovesnosti*, 17 (1863), [Na spisku „Filozofija u Srba“ Milana Kujundžića: *Klimatologija*. 1864], 1–182; „Naš narodni položaj. Naše narodno uzdanje“, *Za slobodu i narod*, Platonova štamparija, Novi Sad 1868, 217–275.
- 5 Milan Kujundžić, *Kratki pregled harmonije u svetu (Srce ili nauka o osećanju)*, I (pregledala i odobrila školska komisija), Državna štamparija, Beograd 1867, 39, (dalje: M. Kujundžić, *Kratki pregled*, 1.
- 6 Kujundžić u tekstu nije obrazložio zašto je prva dva dela Matičeve *Nauke o vaspitavanju* klasifikovao u naturalizam.

Stojan Bošković ocenjuje (1886/9) da se u *Nauci o vaspitavanju* (1866/7) može videti Matićevo odvajanje od „izvesnih stega Šelingovog i Hegelovog metafizičkog sistema“.⁷ Ukazuje da se kritičke primedbe o Hegelovom učenju mogu naći već u Matićevoj *Istoriji filozofije* po Švegleru (Albert Schwegler) iz 1865. godine.⁸ Za razliku od Kujundžića, Bošković ne tvrdi da je Matić postao naturalista.⁹

- 7 Matić ne sledi poznog Šelunga.
- 8 Dimitrije Matić, *Istorija filozofije po dru A. Švegleru*, Prvi deo (pregledala i odobrila školska komisija), Državna štamparija, Beograd 1865; Dimitrije Matić, *Istorija filozofije po dru A. Švegleru*, Drugi deo (pregledala i odobrila školska komisija), Državna štamparija, Beograd 1865, (dalje: D. Matić, *Istorija filozofije*). Up. Albert Schwegler, *Geschichte der Philosophie im Umriß* [1847/8], 5. verbesserte Aufl, Stuttgart 1863 (dalje: A. Schwegler, *Geschichte der Philosophie*). Šveglerova studija je prvobitno objavljena kao deo u *Neue Encyclopädie* [„c“, a ne „z“] *der Wissenschaften und Künste*, a potom kao zasebno izdanje (1848). [Friedrich Karl] Albert, Schwegler *Geschichte der Philosophie im Umriß. Ein Leitfadens zur Uebersicht*. Aus der 'Neuen Encyclopädie der Wissenschaften und Künste' besonders abgedruckt, Verlag der Franckh'schen Buchhandlung, Stuttgart 1848, (*Neue Encyclopädie der Wissenschaften und Künste. In acht Bänden. Vierter Band, 1*, Verlag der Franckh'schen Buchhandlung, Stuttgart 1847).
- 9 Miloš Milošević u svojoj „Filosofiji u Srba“ samo spominje Dimitrija Matića: „zbog malenog prostora ove rasprave nisu se mogli pregledati radovi još mnogih srpskih filozofa. Evo im imena po Kujundžićevoj 'Filosofiji u Srba'...“. Vid. Miloš Milošević, „Filosofija u Srba“ [*Filosofija i nauka u istorijskom razvitku svome, šesta knjiga* (drugog kola), *Filosofija u Srba*, Č. Stevanović, Beograd 1904], *OSF*, 139, fn. 33. Ksenija Atanasijević sasvim proizvoljno i potpuno pogrešno tvrdi da se Matić upoznao sa Hegelom preko ruskih udžbenika. Vid. K. Atanasijević, *Hegel bei den Jugoslaven. Hegel bei den Slaven*, Reichenberg 1934, 479. U kratkom pregledu pod naslovom „Iz jugoslovenske filozofije – fragmeniti“, Miloš N. Đurić ne spominje Matića, Svetislav Marić svoju „Filosofiju u nas“ počinje Branislavom Petronijevićem, a Milan M. Jovanović u „Filosofiji u Srba (1918–1938)“ razmatra samo međuratni period. Vid. Miloš N. Đurić, „Iz jugoslovenske filozofije – fragmenti“ [*Preteča* (vidovdanski broj)], 1928, 10–27], *OSF*, 164–179; Svetislav Marić, [„Filosofija u nas“, *Letopis Matice srpske*, 303/1 (1925), 59–66], *OSF*, 157–179; Milan M. Jovanović, *Filosofija u Srba 1918–1938* (preštampano iz časopisa *Učitelj* 1935, br. 3–4), [Beograd 1939], *OSF*, 215–229. D. Jeremić je uveren da je Matić „prvi srpski hegelijanac“ postao i „prvi pozitivista u svojoj *Nauci o vaspitanju*“. Vid. Dragan Jeremić, *O filozofiji u Srba* [1966/67/68], Plato, Beograd 1997, (dalje: *OFS*), 34.

Prema Vladimiru Jovanoviću i Slobodanu Jovanoviću (po pravilu pouzdan),¹⁰ koji su bili dobro upućeni, Matić je bio sledbenik hegelovske filozofije („oduševljeni hegelovac i u isto vreme obožavao Marka Aurelija“; „njegove hegelijanske propovedi“).¹¹ Kujundžićeva neobrazložena klasifikacija (1868) Matićeva dva toma *Nauke o vaspitavanju* u prirodni pravac usvaja se, međutim, u poratnim marksističkim pregledima istorije srpske filozofije.

Dimitrije Matić

Dimitrije Matić (1821–1884) rođen je u porodici građana slobodnog i privilegovanog trgovišta i grada (Freie Handelsstadt) Rume u Sremskoj županiji (izvan Sremsko-posavske vojne granice) Kraljevine Slavonije (mađarske Zemlje kruna

10 Izuzetak od potpune pouzdanosti, koji, može se reći, služi kao potvrda pravila, može se videti u Jovanovićevoj enciklopedijskoj biografiji Dimitrija Matića u kojoj je kao mesto promovisanja Matića u doktora filozofije naveden Berlin, umesto Lajpciga. Vid. S. Jovanović, „Matić Dimitrije dr.“, *Enciklopedija Srpsko-hrvatsko-slovenačka*, ur. S. Stanojević, 2, I–M, Bibliografski zavod, Zagreb 1929, 704. Vladimir Jovanović više nije bio živ, a Slobodanu Jovanoviću tada očigledno nisu bile dostupne Matićeve dnevničke zabeleške koje su se nalazile kod njegovih rodaka. Pošto je Slobodan Jovanović istraživačima uvek bio poznat kao autor na čije podatke se mogu osloniti (i u marksističko doba), možemo pretpostaviti da su ovaj podatak prenosili i drugi autori (koji nisu citirali ovu enciklopedijsku odrednicu). Slobodana Jovanovića citiraju (po različitim pitanjima), ali ne navode izvor, Miloš N. Đurić, Andrija Stojković, Božidar S. Marković i dr. Čak i u predgovoru Matićevog *Đačkog dnevnika* u kojem je opisana promocija u doktora filozofije u Lajpcigu piše da je „Matić u Berlinu odbranio doktorat iz filozofije“. Vid. Ljubomir Durković-Jakšić, „O Dimitriju Matiću i njegovom *Đačkom dnevniku*“, u: D. Matić, *Đački dnevnik*, pr. Ljubomir Durković-Jakšić, Bosiljka Janković, Anda Masleša, UBSM, Beograd 1974, 1. Iz pozno objavljene, ali u svoje vreme poznate Matićeve autobiografske skice nije jasno gde je doktorirao, odnosno stiče se utisak da je doktorirao u Berlinu („Nešto iz mog života“). Da je bilo poznato da je promovisan za doktora filozofije u Lajpcigu (Lipiskoj) može se videti u: *Orao, Veliki ilustrovani kalendar*, ur. Stevan V. Popović [kum Vladimira Jovanovića], 12 (1885[6]), 115–117. Lajpcig spominje i Miša Dimitrijević, „U spomen dru Dimitriju Matiću (o Sv. Savi 1886)“, *Letopis Matice srpske* 152 (1887), (dalje: M. Dimitrijević, „Matić“), 42, (inače, Jaša Tomić [zet Svetožara Miletića i kum Vladimira i Slobodana Jovanovića] ubio je Mišu Dimitrijevića u Novom Sadu [1889/1890], jer nije hteo da izađe na dvoboj zbog uvrede Tomićeve porodice). D. Jeremić navodi da je Matić odbranio doktorat u Hajdelbergu, što prenosi Slobodan Žunjić, *Istorija srpske filozofije*, Plato, Beograd 2009, 123, (ispravljeno u drugom izdanju iz 2014). Žunjić je tražio Matićevu disertaciju, koja mu je dostavljena iz Lajpciga (kopija). Original Matićeve disertacije nalazi se u Arhivu Lajpciškog univerziteta. Vid. Slobodan Žunjić, „Povratak Dimitrija Matića“, *Letopis Matice srpske* 486/3 (septembar 2010), 359–386, (dalje: S. Žunjić, „Povratak Dimitrija Matića“).

11 Vladimir Jovanović, *Uspomene*, BIGZ, Beograd 1988, 46; „Alimpije Vasiljević“, SKG, 1911, 598; S. Jovanović, „Vladimir Jovanović“, *SD* 11, 82.

Svetog Stefana) Austrijskog carstva.¹² U Rumi je završio (staru i poznatu) srpsku osnovnu školu i malu gimnaziju (kao i profesori Univerziteta u Harkovu, Atanasije

- 12 Ugovorom (kontraktom) o utvrđenim i garantovanim slobodama i povlasticama u 16 tačaka (od 01.01.1749) tadašnji i budući stanovnici (nove) Rume imaju status „pravih varošana“, sa varoškim sudijom (knezom, štrahterom [Stadttrichter; Richter der Gemeinde Ruma, Bürgermeister]) koga biraju između četiri kandidata, ugledna građana (na smenu Namac, Mađar [ili Slovak] i „Sremac iliti Serbin“), sami biraju gradski senat od 12 članova (po tri od svake narodnosti), koji ima pravo suda, držanja zatvora za prestupnike, pisanja i čuvanja testamenata i postavljanja tutora. Knez, senatori, kasir (blagajnik) i beležnik primaju platu. Pred senatorima se novi stanovnici upisuju u građanstvo i polažu zakletvu vernosti. Sinovi „pravih varošana“ (ne privremenih ili pod imunitetom) plaćaju polovinu takse prilikom prijema u građanstvo Rume. Dok šume nisu pripojene Vojnoj granici, varošani su imali pravo na besplatano grejanje (ogrev) i građu za izgradnju kuća i pomoćnih objekata. I pored raznih povlastica i pomoći, zadati broj od 1500 kuća, na kojem je insistirao Beč, nikada nije uspeo da bude naseljen u Rumi. Građani (podrazumevaju se vlasnici zanatskih i trgovačkih firmi i kuća) cehalisti (članovi cehova, esnafa) – majstori [magister], bez kalfi [sodalis], šegrta, pomoćnika, radnika [faber]), dele se u četiri (poreska) razreda (najviši je prvi). Vidi se da je npr. otac Atanasija Stojkovića, Jovan Stojković (1775) u II poreskom razredu (1 forinta), kao i otac Teodora Filipovića (Bože Grujovića). Vid. Slavko Gavrilović, *Ruma, trgovište u Sremu 1718–1848/49*, Matica srpska, Novi Sad 1969, (dalje: S. Gavrilović, *Ruma*), 65, 88, fn. 288. Pošto u vreme ranog detinjstva Atanasija Stojkovića njegov otac, građanin Rume, od postojeća četiri poreska razreda pripada drugom (a poreski obveznici, pritom, ako mogu, obično više vole da pripadaju nižem poreskom razredu, jer je manji porez), nije jasno zašto se u biografijama Atanasija Stojkovića toliko potencira netačna informacija da je rođen u siromašnoj porodici (bez obzira na moguće kasnije poslovne padove i uspone). Slični netačni podaci, koji kao da su rađeni prema mustri funkcionerskih biografija iz vremena socijalizma, kada je bilo politički poželjno biti rođen u (vladajućoj) radničkoj klasi, a ne u gubitničkoj (gubitnici revolucije) srednjoj ili višoj klasi (ili staležu, koji nije isto što ekonomska klasa), ponavljaju se za Dimitrija Matića. U ovom pogledu, kao i u pogledu političkih gledišta, ima domišljanja i kod M. Jovanovića Stoimirovića (ali ne prema komunističkom modelu, već prema primerima s kraja XIX veka, koji nemaju veze sa Matićem), u poznije napisanom Matićevom portretu. Matić je mogao da nastavi činovničku karijeru i bez Liceja („mali broj đaka na Liceju objašnjuje se time što za uspeh u državnoj službi nije potrebno svršiti Licej“), kao njegov brat, jer je sa gimnazijom (ili bogoslovijom) mogao da bude na najvišim činovničkim položajima, ali je očigledno, kao dobar đak, odlučio da produži školovanje u Vojnoj školi, odnosno u Liceju. Vid. Slobodan Jovanović, *Ustavobranitelji, Sabrana dela* 3, ur. R. Samardžić i Ž. Stojković, BIGZ, Jugoslavijapublik, SKZ, Beograd 1990–1991, (dalje: *SD*), 71. Dimitrije Matić je rođen 18.07.1821. g. u porodici Ilije Matića i Spasenije (kćerke Petra i Jelisavete Jovanović), rumskih građana. Tri dana kasnije, 21. avgusta, krstio ga je paroh crkve Svih Svetih u Rumi, Avram Mihailović, dok je kuma (vosprijemnica) bila Marta, kćerka Maksima Nikolajevića. Matići („Crnobarići“) su u Rumu došli iz Crne Bare u Mačvi (gde su došli iz Raške). Prema jednom izvoru, iako Ruma nije pripadala Vojnoj granici, Matićev deda (ili stric) po kome je njegov ogranak Matića dobio nadimak „Čingilirovi“, učesnik je, kao i većina Srba iz austrijske Vojne granice, ratova protiv revolucionarne i Napoleonove Francuske. Posle smrti roditelja Dimitrije Matić je poklonio crkvi Svetog Nikole u Rumi ikonu „Isus Hristos Spasitelj na tronu“. Imao je tri brata. Sestra je umrla (1846) u Podrinju gde je živela. Imala je troje dece. Vid. D. Matić, *Dnevnik*, 53. Matić je rano ostao udovac sa troje dece (sinom i dve kćerke).

Stojković (1773–1832) i Teodor Filipović (Boža Grujović, [1776–1807]),¹³ i profesor kragujevačkog Liceja Atanasije Teodorović [koji je Matiću predavao filozofiju].¹⁴ Gimnaziju je pohađao u Sremskim Karlovcima, gde se predavalo na latinском i nemačkom jeziku. Potom prelazi u autonomnu Kneževinu Srbiju, gde su već živeli njegov stariji brat (činovnik, koncipista u kancelariji kneza Miloša) i stric (prema jednom izvoru), takođe u redu činovništva („državni sekretar“), kao i ujak (otac Vladimira Jovanovića), ugledan i uspešan poslovni čovek, koji je (1842) svojim kapitalom ušao u posao preuzimanja koncesije za fabrikaciju potaši na Ceru (potassium, jedinjenje kalijuma).¹⁵ Matić, koji je uputio molbu za otpust iz austrijskog državljanstva, postavljen je (1837) za okružnog sekretara (sa platom od 800

13 Teodor Grujović, sinovac Bože Grujovića je bio zajedno sa Matićem u Liceju.

14 Pravoslavnu školu („maluju slovenskuju“) u (Staroj) Rumi osnovao je 1756. godine sveštenik Pantelejmon Hranislava Hranisavljević pri crkvi Sv. Nikole, da bi nakon podizanja nove crkve u Novoj Rumi, Vaznesenjske, premestio i školu (malu gimnaziju) koja je bila na dobrom glasu, gde su se školovali đaci iz Srema, iz Vojne granice, Srbije, Bosne, Mađarske. Bilo je pokušaja spajanja pravoslavne škole sa katoličkom (nemačkom), a kasnije su postojale dve pravoslavne škole. Vid. S. Gavrilović, *Ruma*, 177–178, 185 i dalje. Vid. i Uglješa Krstić, „Gde su bile kuće u Rumi u kojima su živeli Atanasije Stojković i Teodor Filipović“, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, 2 (1954), 193–195.

15 Možda Konstantin Matić, ili se ipak misli na brata, a ne na strica. Vid. *Školski list*, Sombor 16 (30. novembar 1884), 254. Zbog smene vlasti (1842) Matićev ujak Ilija Jovanović izgubio je uloženi kapital. Brat Dimitirja Matića, Mateja Matić, prešao je u Srbiju zbog privatnog posla da bi se potom zaposlio kao činovnik (koncipista) u Kneževoj kancelariji (sa platom od 1100 forinti), a kasnije kancelist u gradskom sudu u Beogradu. Bio je u Ministarstvu (Popečiteljstvu) inostranih dela činovnik po osobenim poručenicima (14. septembar 1840), sekretar suda Okruga smederevskog (7. april 1844), stolonačalnik u Apelacionom (11. april 1845), pa u Vrhovnom sudu (16. mart 1850), stolonačalnik (23. nov. 1850) u Ministarstvu unutrašnjih dela i sekretar (3. jul 1851). Kasnije je bio član Kasacionog suda. Vid. Ljubodrag A. Popović, *Šematizam Kneževine Srbije 1839–1851*, Arhiv Srbije, Beograd 1999, (dalje: *Šematizam*), (179) 34, (258) 37, (316) 45, 152 [u indeksu imena pogrešno se navode dva D. Matića, a reč je o istoj ličnosti]. Vid. Hrvatski državni arhiv, Zemunska vojna komanda 154/1843; S. Gavrilović, *Ruma*, 195, fn. 827. Matićev ujak, Ilija Jovanović je iz Rume prešao u Šabac 1818. godine, gde se oženio kćerkom Karađorđevog vojvode Ostoje Spuža, rodonačelnika beogradskih Spužića. Vid. V. Jovanović, *Uspomene*, 19; S. Jovanović, „Vladimir Jovanović“, 81; „Njegov otac“, u Ž. Stojković, „Slobodan Jovanović“, *SD* 12, 721; Milan Đ. Milićević, *Pomenik znamenitih ljudi*, 17 knjiga Čupičeve zadužbine, Srpska kraljevska štamparija, Beograd 1888, (dalje: M. Milićević, *Pomenik*), 583; Stojan Bošković, *Beseda, Svečani skup Srpskoga učenog društva (11. maj 1886) u spomen Dimitriju Matiću*, Štamparija Kraljevine Srbije, Beograd 1889, dalje: S. Bošković, *Matić*, 14; Božidar [S] Marković, *Dimitrije Matić – lik jednog pravnika*, Primljeno na I skupu Odeljenja društvenih nauka, od 6. januara 1976, na osnovu referata akademika Mehmeda Begovića i Radomira Lukića, ur. R. Lukić, SANU, Beograd 1977, 7, (dalje: B. Marković, *Matić*);

forinti godišnje).¹⁶ Potom je bio pitomac gimnazije u Kragujevcu (tadašnja prestonica Kneževine Srbije)¹⁷ i novosnovane Vojne škole (1837) u kojoj je izbor kandidata bio veoma strog, a predavali su ruski oficiri po strogim ruskim egzircirnim pravilima.¹⁸ Nakon naglog zatvaranja Vojne škole (iz političkih razloga) Matić obavlja dužnost praktikanta u kancelariji Vojnog komesarijata.¹⁹ Potom se u grupi učenika Vojne škole (većinom dobri gimnazijalci iz najuglednih porodica) upisao u prvu generaciju studenata novoosnovanog (1838) Liceja u Kragujevcu (1838–1841).²⁰ Na Liceju su predavali Prečani (kao i sam Matić): Isidor Stojanović (Filozofija, Poezija i Opšta istorija), Atanasije Teodorović (Filozofija, Istorija), Konstantin

16 S. Gavrilović, *Ruma*, 195, fn. 827.

17 S. Bošković, *Matić*, 15.

18 Zapisana je cela priča kako ruski oficir neće da primi jednog kandidata čiji izgled ne odgovara poželjnim fizičkim karakteristikama za vojnika: „ti mužik, ti ne vojnik“. Vid. M. Milićević, *Pomenik*, 681; Vojin Maksimović (general), „Artiljerijska škola i Vojna akademija“, *Spomenica sedamdesetpetogodišnjice Vojne akademija 1850–1925*, Štamparska radionica Ministarstva vojske i mornarice, Beograd 1925, 1. Vojna škola je prestala sa radom posle svega nekoliko meseci, a određen broj pitomaca je primljen u Licej. Vid. M. Milićević, *Pomenik*, 332.

19 Vid. „Spisak učenika koji su 1838. god. u Vojenoj školi bili, i koji se za učenike novozavedenog Liceuma primiti mogu“ (Kragujevac, 8/20. oktobra 1838), AS, MP, 1838, 153 u: Radoš Ljušić (pr), *Licej 1838–1863, Zbornik dokumenata*, Univerzitet u Beogradu, Savremena administracija, Beograd 1988, (dalje: *LZD*), 31. U generaciji sa Matićem na Liceju bio je i Teodor Grujović, sin Mihaila Grujovića (Filipovića), a bratanac Bože Grujovića (Todora Filipovića) iz Rume. Vid. Služatelji filozofije prve godine (Kragujevac, 6/18. oktobar 1839), AS, MP, 1839, 463 u: *LZD*, 67.

20 Na spisku su Danilo Danić (sin beogradskog gradonačelnika, unuk kneza Momira Protića i sestric požarevačkog vojvode Iva Momirovića, šurak Ilije Garašanina i Mladena Žujovića), Dimitrije Crnobarac (njegov tutor je Jakov Jakšić-Pancirlija, otac Vladimira Jakšića), Milan Davidović (rođen u Beču, sin Dimitrija Davidovića), Aleksandar Đurić (rođen u Rusiji, sin Janićija Đurića, Karadorđevog sekretara [šefa kabineta], tada člana Velikog kneževskog suda), Arsenije Milićević (sin Nikole Lunjevice, stric buduće kraljice Drage Obrenović), Petar Jovanović (izgleda sestric Janićija Đurića i unuk Tanaska Rajića). Za Matića piše da je iz Rume u Austriji i da je „ovde bez oca i siroma“, što znači da nema prihode od roditelja, niti prihode od imanja ili privatnih poslova, već da živi samo od sredstava koja dobija kao praktikant u kancelariji Vojnog komesarijata, bez kojih će ostati kada postane student Liceja. Sa Danićem i Crnobarcem predložen je za stipendiju. Vid. „Spisak učenika koji su 1838. god. u Vojenoj školi bili, i koji se za učenike novozavedenog Liceuma primiti mogu“ (Kragujevac, 8/20. oktobra 1838), AS, MP, 1838, 153 u: *LZD*, 30–31. Kao jedan od dva najbolja studenta 2. godine Liceja primao je najvišu stipendiju (3 talira). Stipendiju iste visine prima i Arsenije, sin Nikole Lunjevice, iako nema najbolji uspeh. Uverenja i molbe za stipendije u kojima se govori o siromašnom stanju ne treba razumevati bukvalno. Vid. *LZD*, 84, 88, 119.

Branković (Fizika, Nemački jezik i Filozofija [od kraja 1839]),²¹ Jovan Rajić (Policija [deo učenja o državi posvećen bezbednosti i pravедnosti]),²² Gavriilo Popović, protosinđel i ekshortator mladeži liceumske, budući šabački vladika (Veronauka, „tolkovanije [tumačenje] evangelija“; Hrišćanska nauka), Atanasije Nikolić (Matematika, Geometrija, Geodezija) i Jovan Sterija Popović (Prirodno pravo [Pravo prirodno javno – Prirodno državno pravo i Pravo prirodno narodno]),²³ Kurijalni štil [i sudski postupak]), čiji je Matić najbolji đak (1841), a potom i prijatelj.²⁴ Matić je u leto 1840. godine završio drugu godinu filozofije, a ispitima održanim 17. juna 1841. godine, završio je pravne nauke.²⁵ Šta se u tadašnjim evropskim zemljama i Srbiji u različitim varijantama podrazumevalo pod studijama (dve godine) filozofije, kao i koliko je predmeta trebalo dodati za završetak pravnih (pravoslovnih) nauka (jedan, dva), zasebna je tema. Pod filozofijom se podrazumevaju prve dve godine u višim gimnazijama, ugarskim akademijama i beogradskoj Velikoj školi (1808–1813),²⁶ koje se pohađaju pre državnih (političkih, pravnih), ili teoloških nauka. Otac Slobodana Jovanovića, Vladimir Jovanović, npr. završio je, pre nastavka studija (dvogodišnju) filozofiju (na Liceju), deda, posle završene retorike (5. razred gimnazije) i dve godine humanističkih nauka (6. i 7. razred),²⁷ filozofiju uči u Jegri (7. i 8. razred više gimnazije), pre studija u Beču i doktorata u Pešti (1830), a pradeda, posle Katoličke kraljevske gimnazije u Novom Sadu i arhigimnazije u Budimu, dve godine filozofije uči u višoj protestantskoj gimnaziji u Kežmarku (sedmi i osmi razred), a potom teologiju u Karlovačkoj bogosloviji

- 21 Konstantin Branković, profesor filozofije (od 13. decembra 1839), bio je i redovni državni cenzor. Vid. S. Bošković, *Matić*, 48. Predavao je filozofiju sledeći Vilhelma Kruga (Wilhelm Traugott Krug), Kantovog naslednika na Katedri za logiku i metafiziku na Univerzitetu u Kenigsbergu i zatim profesora u Lajpcigu. Vid. *Šematizam*, (3736), 190.
- 22 Jovan Rajić, *Načalni osnovi umopravoslovnje i položitelne Policije*, spisani za potrebu mladeži srbske u Liceumu Knjaževstva Srbskog, Tipografija Knjaževstva Srbskog, Beograd 1841.
- 23 Up. Zoran Mirković, „Pravne studije krajem XVIII i početkom XIX veka i Beogradska velika škola 1808–1813. godine“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 56/ 1 (2008), 135.
- 24 Od 14 studenata Atanasije Nikolić, rektor Liceja, izdvaja samo dvojcu, Matića i njegovog druga, Konstantina Nikolajevića (budućeg zeta kneza Aleksandra Karađorđevića). Vid. A. Nikolić Ministarstvu prosvete (Kragujevac, 24. oktobar (5. novembar) 1839), AS, MP, 1839, 463 u: *LZD*, 70–71. Matičeve dobre ocene u Liceju vid. u: *LZD*, 42 (za prvi semestar 1839), 55 (drugi semestar 1838/9), 66 (sve P. 1. za 2. semestar 1839). Vid. i S. Žunjić, „Povratak Dimitrija Matića“, 361; Ljubica Kandić, *Istorija Pravnog fakulteta (1808–1905)*, 1, ZUNS, Beograd 1997, (dalje: Kandić, *Istorija*, 1), 93–94.
- 25 B. Marković, *Matić*, 12. Knez Mihailo odobrava otvaranje prve godine pravnih studija na Liceju 6/18. decembra 1840. Licej se (na predlog Ministarstva prosvete) odlukom kneza Mihaila (25. maja 1841) premešta iz Kragujevca u Beograd (№ 707). Vid. *SN*, 29 (1841).
- 26 Zoran Mirković, „Pravne studije“, 139–142.
- 27 Poezija i latinski autori, Etika, Fisika, Stara rimska istorija.

(završio 1804).²⁸ Dve godine (ovako shvaćene) filozofije imali su profesori filozofije na novoosnovanom Liceju.

Nakon završetka trogodišnjih studija (u to vreme) na Liceju,²⁹ dvadesetogodišnji Matić (odlukom kneza Mihaila) produžuje da prima stipendiju (5 talira), dok nije zaposlen u državnoj službi, kako je bilo predviđeno i obećano najboljim (prevashodnim) studentima Liceja.³⁰ Matić (koji je bio „pri Popečiteljstvu [Ministarstvu] prosvete“) postavljen je ukazom kneza Mihaila za kancelistu (u rangu pisara) u Državnom savetu (3. oktobra 1841).³¹ Nakon pobede Ustavobranitelja i smene dinastija (1842), kao mlad „zvaničnik pravitelstveni“,³² emigrira iz zemlje (1843) i boravi u manastiru Vrdnik na Fruškoj gori (sremska Ravanica).³³ Uskoro se vraća u Srbiju,³⁴ gde radi kao advokat (pravozastupnik) i sekretar kapetana (majora) Miše Anastasijevića.³⁵ Način na koji se Matić postavljao u složenim dinastijsko-poli-

28 Vid. Vasa Stajić, *Novosadske biografije*, 38.

29 S. Bošković, *Matić*, 14.

30 Knez Mihailo Ministarstvu (Popečiteljstvu) prosvete (Beograd, 17/29. septembar 1841), AS, MP, 1841, III, 151 u: *LZD*, 150–151.

31 Matić je postavljen za pisara – kancelistu 3. oktobra 1841. godine ukazom № 1346. Vid. *Srpske novine* (18. oktobar 1841), 334. Konstantin Bogdanović (1811–1854) iz Rume, unuk Atanasija Stojkovića (njegovog brata) postavljen je za privremenog sekretara 14. juna 1842. godine. Na položaju je tada Stevan Magazinović iz Šapca (zemljoposjednik i činovnik) koji se školovao u Rumi. Potom je Matić postavljen za pisara u Sudu varoši beogradske (1. avgust 1842), gde naredne godine i njegov brat Mateja postaje pisar (23. novembar 1843). Zatim je postavljen za sekretara Suda okruga beogradskog (12. decembar 1842). Vid. *Šematizam*, (92) 26, (2689) 159.

32 Dimitrije Matić, „Nešto iz mog života“, u: V. Krestić, „Autobiografija Dimitrija Matića“, *Spomenik CXXII*, Odjeljenje istorijskih nauka SANU (1981), 194 (dalje: D. Matić, „Nešto iz mog života“).

33 D. Matić, „Nešto iz mog života“, 194. Usled prevrata (1842), zbog privrženosti Obrenovićima službu gube predsednik Apelacionog suda i tri člana (od ukupno četiri).

34 S. Jovanović, *Ustavobranitelji*, *SD* 3, 37. Konstantin Bogdanović iz Rume (unuk Atanasija Stojkovića), koji je radio sa Matićem u Savetu, nije se vratio u Srbiju.

35 „Od gospodina Dimitrija Matića, sekretara gospodina majora Miše [Anastasijevića]“. Vid. spisak poklonjenih knjiga u: Gavriilo Kovijanić, *Arhivska građa o Narodnoj biblioteci Srbije 1821–1944*, I, Narodna biblioteka Srbije, Beograd 1990, 133; Miloš Jagodić, „Biblioteka Liceja 1846. godine“, *Zbornik Matice srpske za istoriju* 88 (2013), 124–125. Može se videti da je, osim Matića i njegov kolega (kasnije u Liceju) Sergije Nikolić poklonio biblioteci Matićev prevod (*Похвала Марку Аврелију најдобродетельниємъ цару римскомъ. По Томасу члену Француске академије* [Antoine Léonard Thomas, *Éloge de Marc Aurèle* (1775)], [po Tomasu, a ne po Tomi Kerijskom (1380–1471) koji nije pisao o Marku Aureliju (već mu se pripisuje *Оронашање Христа*), kako se pogrešno navodi u COBISS i drugde]. Предео съ францускогъ Димитрие Матићъ, Београд 1844) Matić je poklonio i prevod knjige sa nemačkog jezika: Марко-Аврелие, најдобродетельни царъ римскій / по дру. I. А. Фесслеру [preveo je I i II knjigu, a kasnije je ispravljao prevod i preveo i III knjigu] предео съ немачкогъ Димитрие Матићъ, У Београду. Печатано у Княжества Србскогъ Књигопечатњи, 1844.

tičkim okolnostima devetnaestovekovne Srbije, posebno je pitanje, koje ne treba pojednostavljivati. Štićenik je (od đачkih dana u Kragujevcu) „starog oligarha“ velikaške (ustavobraniteljske) partije,³⁶ državnog savetnika (nekadašnjeg vojvode) prote Mateje Nenadovića (strica kneginje Perside Karadorđević), u čijoj kući živi (najbolji drug mu je kasnije postao protin sin, Ljuba Nenadović,³⁷ „razmaženo dete beogradskog društva“³⁸ „moj Srbin“ iz *Đačkog dnevnika*, koji je, Matiću namenjavao putopise, pisma i pesme).³⁹ Posle građanskog rata koji je ostavio veoma težak utisak na Matićevu generaciju (gušenje obrenovićevske šabačke Katanske [katani - konjanici] bune 1844), učitelj je dece potpukovnika Miloša Bogićevića (koga je nakon bune Vučićev preki sud osudio na smrt), brata „svetle gospode“ Tomanije Obrenović (njen unuk je budući kralj Milan). Deci (buduća tri ministra i jedan general) je govorio, između ostalog, o Sokratovoj nepravednoj osudi i smrti.⁴⁰ U dobijanju državne stipendije Matića nije omela ni posveta prevoda knjižice o Marku Aureliju „plemenitom Jevremu J. Germanu, mladom sinu visokoblagorodnog gospodina potpukovnika, kavaljera Jovana A. Germana“ (zet gospodara Jevrema Obrenovića).⁴¹ Protu Mateja (koji je uspeo da preživi kneza Miloša, dočeka povratak Nenadovića iz Rusije i stupanje na presto zeta, kneza Aleksandra Karadorđevića) verovatno je garantovao za Matića i pružio mu podršku.⁴² Matić je kasnije „omilje-

- 36 Milan Jovanović Stojimirović, „Dimitrije Matić“, *Silujete starog Beograda*, Prosveta, Beograd 2009, 659.
- 37 O njihovom susretu u Berlinu vid. D. Matić, (29. mart/10. april), *Dnevnik*, 41.
- 38 S. Jovanović, *Ustavobranitelji*, SD 3, 80. Garašanin je o Ljubi Nenadoviću govorio kao o „netašnom derištu“. Vid. Pavle Popović, „Ljubomir Nenadović kao putopisac (književni ogled)“ u: Ljubomir P. Nenadović, *Pisma iz Nemačke*, SKZ, Beograd 1922, 23.
- 39 U jednoj pesmi pominju se duga zajednička putovanja. Vid. Ljubomir P. Nenadović, „Dimitriju Matiću (Uz jednu zbirku alpskog cveća) Kraj Genfskog (Ženevskog) jezera 1847.“, *Pesme*, 2. izdanje, I. K. Sopron, Zemun 1860, 80–83; [Dimitrije Matić], „Izvod iz pisma jednog mladog Srbina iz Berlina od 8. oktobra t. god. [1846] svom prijatelju u Beogradu, D. M. [Matić piše da je čitao Rankeovo delo o srpskom ustanku i da su potrebne ispravke, a da je uzeo da ga prevodi Lj. Nenadović na Matićev predlog], *Srpske novine*, 13/98 (10. decembar 1846), 404; P. Popović, „Ljubomir P. Nenadović“, 9; M. J. Stojimirović, „Dimitrije Matić“, 657.
- 40 I po povratku iz Nemačke Matić ih obilazi: „Ova dva veća sinčića njena već su znali pripovedati o Marku Aureliju, Sokratu i drugim...Njih je još onda, tronjavala smrt Sokratova. Tako je kad deca imaju dobre roditelje. Srpski će narod u ovoj deci, kad odrastu, pa ako tim putem išli budu neprestano, naći veliku potporu“. Vid. D. Matić, *Dnevnik* (1/13. avgust 1848), 120. Reč je o budućem ministru, generalu Antoniju M. Bogićeviću, ministru inostranih dela Milanu M. Bogićeviću, ministru građevina Mihailu M. Bogićeviću.
- 41 Na ovu posvetu posebno ukazuje Stojan Bošković u Matićevoj biografiji. Vid. S. Bošković, *Matić*, 16, fn. 1.
- 42 Da je Matića zaštitio i za njega garantovao prota Mateja pretpostavlja Milan Jovanović-Stojimirović, „Dimitrije Matić“, *Silujete starog Beograda*, 659.

na ličnost“ na dvoru Karađorđevića,⁴³ član Ujedinjene omladine srpske, blizak „mlađim ljudima novoga slobodoumnog pravca“ i „dobar lični prijatelj gotovo svih liberalnih prvaka“ (iako je samo „simpatisao sa liberalima“ i ostao karađorđevićevac).⁴⁴ Matićev mlađi brat od ujaka je Vladimir Jovanović (kome je bio i profesor na Liceju), pomoćnik sekretara Svetoandrejske skupštine (1858), Jevrema Grujića, vođe liberala.⁴⁵ Po povratku kneza Miloša, Matić je postavljen za popečitelja (ministra) prosvete (1859/60) i predsednika Društva srpske slovesnosti (ex officio).⁴⁶ Na osnovu iskustava stečenih na stranim univerzitetima (Berlin, Hajdelberg, Pariz) i grčkog primera (Atinski univerzitet je osnovan 1837), smatra da ima sasvim dovoljno preduslova da se uđe u projekat osnivanja univerziteta u Srbiji, što predlaže knezu Milošu.⁴⁷ Matićev projekat osnivanja univerziteta spominje se i u članku o filozofiji u Srbiji objavljenom u časopisu berlinskog Filozofskog društva (*Der Gedanke*), čiji je saradnik bio (1861).⁴⁸ U drugom mandatu, kao ministar prosvete pod Namesništvom (1868–1872), zaslužan je za otvaranje veoma značajne Učiteljske škole.⁴⁹ Predsednik je Skupštine koja je ratifikovala Berlinski ugovor, kojim je međunarodno priznata nezavisnost Kneževine Srbije (1878), a potom i ministar pravde. Na Matićevog brata Vladimira Jovanovića i njegove prijatelje, Stojana Boškovića i Alimpija Vasiljevića, u javnosti se gledalo kao na „trojstvo ideologa Liberalne stranke“.⁵⁰ Milan Kujundžić je zajedno sa Stojanom Novakovićem od

43 S. Jovanović, *Vlada Milana Obrenovića*, 1, SD 4, 57.

44 S. Bošković, *Matić*, 46. S. Jovanović, „Vladimir Jovanović“, SD 11, 83; *Vlada Milana Obrenovića*, 1, SD 4, 57, 131.

45 S. Jovanović, „Vladimir Jovanović“, SD 11, 84.

46 Matićev govor u Društvu srpske slovesnosti pred knezom Mihailom vid. u: Nikola Krstić, *Dnevnik, privatni i javni život*, pr. A. Vuletić i M. Jagodić, ZUNS, Beograd 2005, (10. januar, u podne 1860), 29.

47 I ranije Matić predlaže da se Licej preimenuje u Akademiju i predlaže da se što pre podigne na rang univerziteta (sveučilišta). Nastavni plan prava poredi sa Hajdelberškim univerzitetom. Vid. D. Matić profesorskom kolegijumu (Beograd, 30. avgust/11. septembar 1849), AS, MP, 1849, III, 302 u: LZD, 307–308. Na osnovu Krstićevih (koji je inače netrpeljiv prema Matiću) beleški vidi se da je Matić dosledno pokretao temu osnivanja univerziteta (1859/60). Vid. N. Krstić, *Dnevnik*.

48 [nepotpisano], „Philosophie in Serbien (Demetrius Matics)“, (Belgrad, 11. Septembar 1861), *Der Gedanke*, Philosophische Zeitschrift, Organ der Philosophischen Gesellschaft zu Berlin 1 (1861), 75.

49 Jasan i jezgrovit pregled i ocenu rada Dimitrija Matića kao ministra prosvete (u drugom mandatu) pod Namesništvom (1868–1872) vid. u: S. Jovanović, *Vlada Milana Obrenovića*, 1, SD 4, 102–107.

50 Pritom, prema svedočenju Slobodana Jovanovića, teorijski, lično, a i po karakteru, bliži su bili Jovanović i Bošković međusobno, nego što su bili bliski sa Vasiljevićem.

liberala postao naprednjak.⁵¹ Oni su svi bili ministri (uglavnom prosvete [i crkvenih poslova]) u liberalnim i naprednjačkim vladama, a (osim Matića i Jovanovića) i poslanici na strani (ambasadori).⁵²

Kao i svi državni stipendisti devetnaestovekovne Srbije, koji su kasnije postali najviši državni činovnici i državnici, Matić je bio jedan od najboljih đaka u svojoj generaciji (što je bio kriterijum za dobijanje stipendije za studije u inostranstvu).⁵³ Matić je dobio postupno i temeljno obrazovanje. Ovaj „Bildung“ je posebno istican: „[posle gimnazije u Sremskim Karlovcima] na domaćem najvišem učevnom zavodu [Liceju] svršuje on i filozofske i pravne nauke. Zatim stupa u praktičan život, i tek odavde kao potpuno svršen, zreo i ozbiljan čovek pohađa najčuenije univerzitete u Berlinu, Hajdelbergu, Lajpcigu i Parizu. Na njima dovršuje svoje filozofske i pravne studije i postaje doktorom filozofije“.⁵⁴ Nemački jezik Matić uči od detinjstva. U Rumi, zajedno sa Srbima, žive i Nemci, pa je nemački jezik prisutan u svakodnevnom životu i u školi.⁵⁵ S obzirom na prisustvo nemačke etničke i govorne zajednice, nemački jezik bio je prisutniji nego danas engleski. Cela kolonija austrijskih državljana iz različitih društvenih slojeva živela je i radila u Beogradu. Čak su i ulični prodavci, Nemci, na nemačkom nudili robu.⁵⁶ Bogdan

- 51 Stojan [Konstantin] Novaković i Milan [Joanikije] Kujundžić promenili su ime, odnosno koristili se imenom drugačijim od onoga koje su dobili na krštenju. Neretko dolazi do zabune među istraživačima, pogotovo prilikom pregleda arhivske građe gde se koristi staro, odnosno kršteno ime. Nova imena treba, naravno, razlikovati od mnogih pseudonima (npr. Aberdar) i „šifri“ koje su po određenim pravilima koristili.
- 52 Poreklom, ženidbom i ličnim napredovanjem svi oni pripadaju krugovima visokog društva Kneževine i potom Kraljevine Srbije, „najboljim beogradskim porodicama“, „otmenom društvu“, „starobeogradskim porodicama“.
- 53 Jovan Rajić smatra da „onima koji u nižim školama dovoljnu sposobnost i revnost osvedočili nisu, prelazak u više škole [treba da se] zabrani“. Vid. Jovan Rajić, *Načalni osnovi umopravoslovnje i položitelne Policije* (1841), 19. Na dodeljivanje državne stipendije za studije u inostranstvu nije uticalo imovinsko stanje (prihodi), već uspeh pokazan tokom školovanja. Drugačiji je slučaj sa studentima u Francuskoj za vreme Prvog svetskog rata, kada su u francuske škole i na fakultete upisani đaci svih godišta (koji su prešli Albaniju). Ovo brzo školovanje i pretencioznost novih Parizlija predmet je kritike u međuratnom periodu (kritikuju Arčibald Rajs, Milan Fotić i dr).
- 54 M. Dimitrijević, *Matić*, 43.
- 55 Ruma je od sredine XVIII veka bila jedno od najvažnijih središta Nemaca na području cele bivše Jugoslavije, zbog čega su se istorijom Rume bavili nemački istoričari koji su stavljali težište na njihovo doseljavanje, privredni razvoj i narodne običaje. Vid. S. Gavrilović, *Ruma*, 6; Carl Bischof, *Die Geschichte der Marktgemeinde Ruma*, Donauschwäbische Beiträge, Pannonia-Verlag, 1958. Nemci, vrbovani raznim povlasticama, došli su lađama iz različitih krajeva (Lothringen, Baden Saarbrücken, Bamberg, Württemberg).
- 56 P. Popović, „Ljubomir Nenadović“, 22.

Popović je npr. nemački „imao prilike kod kuće da govori sa služavkama“.⁵⁷ Nastava klasičnih jezika i nemačkog jezika bila je najbolja u prečanskim školama. Milana Kujundžića je npr. otac, posle završene osnovne škole u Beogradu, upisao [1851] u nemačku školu u Pančevu.⁵⁸ U Karlovačkoj gimnaziji predavalo se na nemačkom i latinskom jeziku, na kojem se pisalo i govorilo.⁵⁹ U kragujevačkoj gimnaziji Matić je nastavio da uči latinski, koji je predavao Dimitrije Isaij[il]ović,⁶⁰ a kasnije ga usavršava u Berlinu (sa privatnim učiteljem i čitajući Cicerona).⁶¹ Starogrčki uči kod klasičara, prof. Vukašina Radišića, prevodioca Ksenofontovih uspomena o Sokratu i dr.⁶² U to vreme grčki jezik („grečeski i jelinski“ – grčki i helenski tj. starogrčki) bio je veoma prisutan zbog grčko-cincarske zajednice i grčkih škola (sa obe strane Save).⁶³ Srpski đaci znali su crkvenoslovenski, koji su učili u osnovnoj školi i u crkvi, a srpski jezik pisan je starom ortografijom (na kojoj i Matić objavljuje svoje prve radove). Francuski jezik Matić uči (pored nemačkog) na kragujevačkom Liceju (objavljuje prevode sa francuskog od 1842),⁶⁴ tokom

57 Vojin Rakić, *Bogdan Popović*, ur. I. Tartalja, BGB, Beograd 2004, 39.

58 Milan Đ. Milićević, „Kujundžić Milan (državnik, pisac)“, *Dodatak pomeniku od 1888*, Srpska kraljevska štamparija, Beograd 1901, 77. Vladimir Jovanović svedoči da su đaci koji su iz gimnazije u Sremskim Karlovcima za vreme Mađarske bune (1848) prešli u Beograd „u petom razredu gimnazije nemačke i latinske klasike čitali i razumevali, pa i nemački i latinski govorili“, dok su „među našim gimnazistima retki i oni koji su na tim jezicima jedva i pravilno čitati umeli, a kamoli da bi bili u stanju i nemačke i latinske klasike razumeti, i nemački i latinski govoriti“. Vid. V. Jovanović, *Uspomene*, 44. Zbog hroničnih slabosti u predavanju klasičnih jezika, Bogdan Popović bio je za njihovo ukidanje, ali je kasnije izgleda smatrao da je ipak pogrešio.

59 U XIX veku se vodila konverzacija na latinskom. Npr. anglikanski sveštenik i putopisac Denton (W. Denton) u mitropolitovom dvoru u Beogradu na latinskom razgovara sa srpskim mitropolitom Mihailom (1862), koji je završio Kijevsku duhovnu akademiju.

60 Đorđe S. Kostić, „Književna terminologija u *Latinsko-srpskom rečniku* Dimitrija Isajlovića“, *Antičke studije kod Srba*, Balkanološki institut SANU, Beograd 1989, (dalje: ASS) 81–94.

61 „Da bi izvore Rimskog prava bolje razumeo, kao i u latinskom jeziku što dalje uspeo, uzeo sam učitelja [Mann] za isti, i dosta se bavim sa Cicerom“. Vid. D. Matić, *Dnevnik* (Berlin, 5/17. avgust 1846), 50.

62 S. Bošković, *Matić*, 15. Vukašin Radišić je predavao u gimnaziji i na Velikoj školi. Umro je (od tuberkuloze) u 33. godini života, 1843. godine. Vid. *SN* (22. decembar 1843), 407. O Radišićevom prevodilačkom i pedagoškom radu vid. Miodrag Stojanović, „Vukašin Radišić – prvi srpski (neo)helenist“, ASS, 81–94.

63 U Zemunu je predavao poznati Georgije Zaharijadis do 1824. godine, kada je prešao u grčku školu u Šapcu. Vukašin Radišić je u Zemunu bio privatni učitelj. Vid. M. Stojanović, „Vukašin Radišić“, ASS, 82. S. Bošković, *Matić*, 15.

64 *Ukaz o uvođenju francuskog jezika u Liceum* (4. septembar 1839). Vid. *Zbornik zakona i uredaba o Liceju, Velikoj školi i Univerzitetu u Beogradu*, pr. D. Baralić, Naučna knjiga, Beograd 1967, 4. Nemački jezik je na Liceju tada predavao Konstantin Branković, a francuski

studija u Berlinu i Parizu, kao i na putovanjima po Švajcarskoj i Belgiji.⁶⁵ Naučio je i poljski (družeci se sa poljskim emigrantima u Berlinu),⁶⁶ a izgleda i ruski jezik.⁶⁷

Na osnovu spiska od 19 knjiga koje je Matić poklonio biblioteci Liceja pre odlaska na studije u inostranstvo, može se videti da je čitao Jakobija (Friedrich Heinrich Jacobi, *Vermischte Schriften*, 1 Theil, Carlsruhe 1783) i Montenja (Michel de Montaigne, *Essais*, Tome seconde, Londneo 1745), kao i pravoslavnu teološku literaturu ([Agapije jeromonah, Nikodim Svetogorac], *Πηδάλιον* [Pidalion] (kormčaja knjiga), Atina 1841).⁶⁸ Sačuvan je i Matićev iscrpan spisak (catalog) „dela iz svih struka nauka izvađen iz Kraljevske berlinske biblioteke“ (1845).⁶⁹

Kao državni stipendista u Berlinu, Matić studira (1845–1847) filozofiju kod Hegelovog neposrednog naslednika na katedri, Georga Gablera (Georg Andreas Gabler [Logika i metafizika]),⁷⁰ Karla Ludviga Mišlea (Karl Ludwig Michelet, odnosno Charles-Louis Michelet [Prirodno pravo, Enciklopedija filozofskih nauka, Filozofija istorije, Istorija filozofije od Kanta nadalje]),⁷¹ koga je posebno cenio

Aleksej Okolski. Vid. Kandić, *Istorija*, 1, 394; Dimitrije Matić, „Pohvala Marku Avreliju“, *Golubica* (1842), 79–104; „Похвала Марку Аврелију“, *Голубица* (1842), 79–104; *Похвала Марку Аврелију најдобродетельниемъ цару римскомъ*. По Томасу члену Француске академије [Antoine Léonard Thomas, *Éloge de Marc Aurèle* (1775)]. Предео съ францускогъ Димитрие Матићъ, Београд 1844, [по Томасу, а не по Томи Кепијском (1380–1471)]. Bibliografiju radova i zaostavštine Dimtrija Matića vid. u Lj. Durković-Jakšić, „O Dimitriju Matiću i njegovom Đačkom dnevniku“, 7–9.

- 65 „Ako mi se tamo dopadne, ostaću za ova dva meseca odmora školskog zbog francuskog govora“. Vid. D. Matić, *Dnevnik* (2/14. avgust 1847; mart 1848), 96–100; S. Bošković, *Matić*, 30.
- 66 Po dolasku u Berlin ne govori poljski. Vid. D. Matić, *Dnevnik* (Berlin, 3/14. Septembar 1845), 20–21.
- 67 D. Matić, *Dnevnik* (Brisel, 9/21 mart 1848), 99.
- 68 M. Jagodić, „Biblioteka Liceja 1846. godine“, 124–125.
- 69 Univerzitetska biblioteka u Beogradu (UB), Odeljenje retkosti (Trezor), (OR) Dimitrije Matić (DM), II 593, „Katalog“ u: Beleške iz zimskog semestra 1845/6.
- 70 UB, OR, DM. Sačuvane su Matićeve beleške sa Gablerovih predavanja iz Logike i metafizike (letnji semestar 1846). Vid. Beleške iz letnjeg semestra 1846. i zimskog semestra 1846/7. godine (sveska II 594), Odeljenje retkosti, Univerzitetska biblioteka u Beogradu. Vid. spisak profesora i docenata u D. Matić, *Dnevnik* (11/23. april 1846), 44; (februar 1847), 59. Matić je odlazio u kućne posete Mišleu i na večere: „Osim drugih gostiju bio je tu jedan poljski grof, poljska grofica Lučevska [Łuszczewski], jedan Poljak, urednik jednih poljskih novina i profesor istočnih jezika [u Petrogradu] Petraševski [Ignacy Pietraszewski], takođe Poljak“. Vid. D. Matić, *Dnevnik* (8/20. decembar 1846), 55. Matić zapisuje: „i na Univerzitetu i privatno kod profesora pohodio sam u Berlinu disputacije i kolokvije naučne“. Vid. S. Bošković, *Matić*, 29.
- 71 Sačuvane su Matićeve beleške Mišleovih predavanja iz Enciklopedije filozofskih nauka (zimski semestar 1845/6) i štampani program (sadržaj) pod naslovom „Logika i enciklopedija filozofije u osnovnim crtama“, kao i beleške sa predavanja Nacionalne (Političke) ekonomije

(zajedno sa Ljubomirom Nenadovićem koji je Mišleu posvetio pesmu),⁷² (kantovca) Fridriha Trendelenburga (Friedrich Adolf Trendelenburg [Istorija filozofije]), Ota Grupea (Otto Friedrich Gruppe [Opšta istorija filozofije]) i drugih profesora i docenata Berlinskog univerziteta (Johann Karl Wilhelm Vatke [Filozofija religije], Karl Heinrich Althaus [Filozofija istorije], Glaser [Moral i politika (učenje o državi) Platona i Aristotela]). Na Univerzitetu u Haleu (januara 1847) pohađa predavanja još jednog hegelovca, Johana Erdmana (Johann Eduard Erdmann [Logika, Istorija filozofije]).⁷³ U Berlinu je slušao (1845/46) Šelingova (Friedrich Wilhelm

kod Ridla (Adolph Friedrich Johann Riedel) i Enciklopedije državnih i kameralnih nauka kod Heninga (Leopold August Wilhelm Dorotheus von Henning). Matić je na početku beleški zapisao Heningovo prezime, iako ga ne spominje u *Dnevniku* (u objavljenom tekstu i u originalnim beleškama) gde je više puta ponovio da mu je ovaj predmet predavao Helving (Heinrich Christian Karl Ernst Helwing). Sačuvane su i beleške sa Mišleovih predavanja iz Filozofije istorije (zimski semestar 1846/7) i beleške sa predavanja Institucija kod Rudorfa (Adolf August Friedrich Rudorff, 1846/7). Vid. *Dnevnik*, 14/26. septembar 1845. i 29. decembar 1845/ 10. januar 1846. godine (rolne 595); Beleške iz zimskog semestra 1845/6, (sveska I, II 593), letnjeg semestra 1846. i zimskog semestra 1846/7. godine (sveska II i III 594), Odeljenje retkosti, Univerzitetska biblioteka u Beogradu. Matić piše da bi se „latio“ da prevede Mišleovu *Istoriju filozofije od Kanta do naših dana* (Karl Ludwig Michelet, *Geschichte der letzten Systeme der Philosophie in Deutschland von Kant bis Hegel*, Duncker und Humblot, Berlin, 1837–1838) da ima vremena [Dimitrije Matić]. „Izvod iz pisma jednog mladog Srbina iz Berlina od 8. oktobra t. god. svom prijatelju u Beogradu, D. M. *Srpske novine*, 13/98 (10. decembar 1846), 404.

72 Ova pesma rečito svedoči o utisku koji je Mišle ostavio na svoje studente:

„O ti! Što si čuvstva podigao naša,
Raspalio srca, uzhitio grudi,
Pokaz`o nam pravac, di duša nebludi,
Nego da `s na zemlji za nebesa maša...“.

Ljubomir P. Nenadović, „Г. Мишелю [Mišelju]. Проф. филос. Берлинског универзитета (1847)“, *Pesme*, 2. izdanje, I. K. Sopron, Zemun 1860. O Nenadovićevim uspomename na Mišlea, sličim Matićevim („njegova predavnja otvorila su mi vrta novom umnom svetu... mnoge moje sumnje on je rešio“), vid. P. Popović, „Ljubomir P. Nenadović“, 7–9. Nenadović je u Berlinu „učio Heglovu filosofiju i čitao različite pesnike“. Nenadović i Matić su se družili sa Slovakom Karlom Hajičekom, Danilom Medakovićem, srpskim vojnim pitomcima u Berlinu (Ranko Alimpić i dr), poljskim plemićima-emigrantima, dr Kljačkom, grčkim i grčko-srpskim studentima (Jovan Zagla koji je pre Berlina studirao u Atini), kao i sa nemačkim studentima (spominje da su pruski studenti dosta upoznati sa Srbijom zbog Rankea). Matić se u Hajdelbergu družio sa studentom Ernestom Penarom (dr filologije). Sa slučajnim poznanicima putovao je danima kroz Švajcarsku (npr. jedan neimenovani student prava iz Bona koji je bio sin gradonačelnika Danciga [Gdanjsk] i dr).

73 Matić u dnevniku piše o svojim drugovima, stipendistima koji su umrli tokom studija. Kasnije u *Istoriji filozofije*, u fusnoti navodi da se na berlinskom groblju blizu grobova Hegela i Fihtea nalaze i grobovi „naših mladih Srba, koji su u Berlinu bili na naukama i tamo umrli“. Vid. D. Matić, *Istorija filozofije*, 2, 259.

Joseph Schelling) predavanja o filozofiji mitologije (*Philosophie der Mythologie*).⁷⁴ Išao je i na predavanja kod Denigesa (Wilhelm [von] Dönniges [Policija]), Bernera (Albert Friedrich Berner [Krivično pravo]), Štala (Friedrich Julius Stahl [Istorija prirodnog prava, Državno pravo]), Dovea (Heinrich Wilhelm Dove [Meteorologija]) i dr.⁷⁵ Dogovarajući se o izboru predmeta sa docentom na slavistici na Berlinskom univerzitetu, Poljakom Cibuljskim (Wojciech [Adalbert] Cybulski), doktorom filologije,⁷⁶ na koga su ga uputili profesor slavistike na evangeličkom liceju u Požunu (Bratislavi), poznati slovenofil i rusofil, Slovak Ljudevit Štur [Ludovít Velislav Štúr] i Pavle Šafarik (Pavol Jozef Šafárik), takođe Slovak, u Pragu,⁷⁷ Matić je odlučio da ne pohađa Rankeova (Leopold von *Ranke*) predavanja, jer ciklus predavanja nije bio posvećen svetskoj istoriji, već nemačkoj.⁷⁸ Nešto kasnije Rankeov student je Jovan Ristić, državnik i istoričar (dr filozofije, kao i Kosta Cukić). Ne treba misliti da je država poslala Matića u inostranstvo na studije „čiste filozofije“ („čiste nauke“ uopšte),⁷⁹ ili zbog sticanja najvišeg akademskog stepena (doktorat), već zbog sticanja znanja iz državnopravnih nauka, potrebnih da kao profesor Liceja obrazuje naredne generacije.⁸⁰ Doktorat nije bio potreban za profesuru, a u to vreme nije bio ni uveden na mnogim univerzitetima u Evropi.⁸¹ Putopisi Ljubomira Nenadovića predstavljaju upečatljivu sliku vremena i dopunjuju se sa Matićevim *Dnevnikom*. I danas se mogu ponoviti reči Pavla Popovića (1922) da je celo ovo

74 Matić je ostavio veoma upečatljivu sliku Šelinga, čija je predavanja povremeno pohađao (8/20 novembar 1845; 29. decembar 1845/10. januar 1846). Vid. D. Matić, *Dnevnik*, 33, 35. Šeling je držao predavanja o filozofiji mitologije (koja su sačuvana kao skripta) 1842. i 1845/46 godine. Vid. Friedrich Wilhelm Joseph Schelling, *Philosophie der Mythologie, Sämtliche Werke*, hg. von K. F. A. Schelling, J. G. Cotta, Stuttgart 1856–1861.

75 D. Matić, *Dnevnik* [9/21. oktobar 1845], 31. Zbog Denigesove kćerke u dvoboju je poginuo Ferdinand Lasal (Ferdinand Lassalle), socijalista i vođa radničkog pokreta (1864).

76 Kasnije dopisni član Društva srpske slovesnosti i Srpskog učenog društva.

77 Matić je Štura posetio u Bratislavi: „O, kako me je taj čovek dočekao kad sam mu kazao da sam Srbin i kuda nameravam. Ta, rođena braća onako se ne primaju ...“. Štur je savetovao Matiću da studira u Berlinu i napisao mu je pisma preporuke za Pavla Šafarika [Pavol Jozef Šafárik] u Pragu i docenta Cibuljskog u Berlinu. Pismenu preporuku za Cibuljskog Matiću je dao i Šafarik u Pragu. Vid. D. Matić, *Dnevnik*, 13.

78 D. Matić, *Dnevnik* (2/14. septembar 1845), 34

79 S. Jovanović, *Ustavobranitelji, SD* 3, 73.

80 Matić je dobio državnu pomoć „da se spremi za profesora našega Liceja“. Vid. S. Bošković, *Matić*, 29.

81 Naši poratni marksistički istoričari srpske filozofije potpuno anahrono, iz neznanja, ali maliciozno, zameraju pojedinim profesorima Univerziteta u Beogradu što nisu imali doktorat.

vreme „vrlo zanimljivo, a vrlo malo ispitano“.⁸² Nenadović je dopratio Matića do Lajpciga na odbranu doktorata, ali nije ostao na odbrani („kolokvijum“), već je produžio u Hale, gde mu se Matić pridružio nakon promocije.⁸³

Disertacija, Kratki pregled i Načela umnog državnog prava

Matić je doktorirao (21. marta/ 2. aprila 1847) sa tezom *Disertacija o putu kojim se iz kantovskog spekulativnog istraživanja razvila filozofija Fichtea, Šelinga i Hegela u Lajpcigu (Dissertatio de via qua Fichtii, Schellingii, Hegeliique philosophia e speculativa investigatione Kantiana exculata sit)*.⁸⁴ Pretpostavlja se da je član komisije bio Fridrih fon Bilau (Friedrich [von] Bülau), profesor Nauke o državi (Staatswissenschaften), tj. praktične (političke [državne]) filozofije.⁸⁵ U disertaciji koja je prema pravilima fakulteta napisana na latinskom jeziku, hteo je da

82 P. Popović, „Ljubomir P. Nenadović“, 3. Poratno vreme je toliko udaljeno od predratnog, pa je još starije vreme palo u zaborav. Postojeći istoriografski radovi o životu i vremenu, zbog svog (bukvalno) robovanja marskizmu i nedostatku osećaja za prošlo vreme i društvo, više zbunjuju nego što objašnjavaju. Zato ima i toliko zablude o Matiću.

83 D. Matić, Dnevnik (21. mart/2. april 1847), 63.

84 Odbranu (kolokvijum) je imao zakazanu na pravoslavni Veliki petak. Veče uoči odbrane, na Veliki četvrtak, bio je na bdeniju (strasnim evanđeljima) u grčkoj pravoslavnoj crkvi u Lajpcigu. Kada je odlučio da doktorira filozofiju (pošto je do tada najviše izučavao filozofske predmete), smatrao je da je svejedno da li će disertaciju braniti u Berlinu ili u Lajpcigu („a stvar je jedna ista, osim što se ovde neki formaliteti većma ispuniti moraju, bez čega mi biti bez štete možemo“). Za Lajpcig se opredelio jer se nije tražio formalni uslov trogodišnjih studija pre sticanja prava na odbranu, a i troškovi su bili duplo niži. Matić, dakle, nije smatrao da treba da nastavi da studira u Berlinu, već je nameravao da studije produži u Hajdelbergu i potom u Parizu (gde je mogao da ostane da je hteo), odakle se prevremeno vraća zbog srpsko-mađarskog rata u Vojvodini (1848). Pogrešno je i na silu (u marksističkom duhu) naglašavati da nije imao sredstava za taksu da doktorira u Berlinu, kao da je reč o socijalno-revolucionarnoj problematici („siromašni studenti“ kao poštena inteligencija i sl). Isto tako jednostrano moglo bi se sasvim suprotno govoriti da je bio privilegovani državni stipendista koji naveliko putuje po Nemačkoj kao „wandervogel“ (Vid. M. J. Stojimirović, „Dimitrije Matić“, 659). U stvari, Matić je na osnovu uspeha na studijama mogao da dobije stipendiju i školovao se kao i drugi državni stipendisti u inostranstvu. Ministarstvo pravde i prosvete (Popečiteljstvo pravosudija i prosvetljenija) bilo je veoma predusretljivo u pogledu njegovih molbi za produženja stipendije, za razliku od slučaja njegovog mladog rođaka i naslednika na katedri Državnog prava, Slobodana Jovanovića, pola veka kasnije. Retko je ko od srpskih pitomaca doktorirao u Berlinu, većina je doktorirala u Lajpcigu. Vid. S. Žunjić, „Povratak Dimitrija Matića“, 367, 370.

85 Za sada nisu poznata imena članova komisije, iako ima pretpostavki. Bilau je bio „zadužen za praktičnu filozofiju“. Vid. S. Žunjić, „Povratak Dimitrija Matića“, 367, fn. 25. Matić se u disertaciji, između ostalih autora, poziva na: K. L. Michelet, *Geschichte der letzten Systeme der Philosophie in Deutschland von Kant bis Hegel*, I—II, Berlin 1837—1838.

pokaže kako se iz Kantove filozofije nužno morala razviti Fihteova, Šelingova i Hegelova filozofija.⁸⁶ Pozniju Šelingovu filozofiju koju je slušao u Berlinu nije uzeo u obzir: „nov Šelingov sistem o otkrovenju, koji on naziva pozitivnom filozofijom, naspram prethodne, kao negativne [filozofije], nije mogao ovde da se uzme u obzir, jer se ne nalazi ni u kakvoj vezi sa spekulativnim hodom novije filozofije“.⁸⁷ Matičeva doktorska teza do nedavno uopšte nije bila poznata.⁸⁸ Njene hegelovske ideje, međutim, prisutne su u radovima koje je objavio u vreme kada je predavao na beogradskom Liceju (1851). Posle odbrane doktorata u Lajpcigu upisuje letnji semestar studija prava na Univerzitetu u Hajdelbergu,⁸⁹ gde pohađa različite kurseve, što rečito svedoči o njegovim interesovanjima i širini obrazovanja⁹⁰ (Građansko pravo, Krivično pravo, Politika, Administrativno pravo, Istorija rimskog prava i procesa i Institucije rimskog prava [po drugi put], Pandekta, Finansije, Estetika, Novija istorija, Istorija novije nemačke književnosti i Istorija francuske književnosti, Istorija najnovije umetnosti i poezije).⁹¹ Matić ističe da su prema njemu u Hajdelbergu posebno predusretljiva bila dva profesora, Vangerov (Adolph von Vangerow [Pandekta, Institucije]) i Mitermajer (Carl Joseph Anton Mittermayer).⁹² Kasnije (1851) je za obrazac svoje hegelovske knjige o filozofiji prava (*Naćela umnog državnog prava*), odabrao delo hajdelberškog profesora Hajnriha

86 D. Matić, *Dnevnik* (februar 1847), 58. Matić se školovao na nemačkom i latinskom jeziku (u gimnaziji).

87 Isto.

88 Ceo zaplet u arhivskom radu na pronalaženju Matičeve disertacije opisan je u: S. Žunjić, „Povratak Dimitrija Matića“, 361–369; Zdravko Kučinar, „Misteriozna disertacija. Kratka filozofska detektivska priča“ u: „O Dimitriju Matiću – s povodom. Suočavanje sa Evropom, ali i sa Knjazom“, u: Zdravko Kučinar, *Iz našeg filozofskog života*, Plato, Beograd 2012, 185–187. Disertacija se, naime, ne nalazi u Biblioteci, već u Arhivu Univerziteta u Lajpcigu, pod prezimenom Mattics (na nemačkom se obično pisalo Matics, ali i Matic).

89 U Hajdelbergu je studirao dva semestra. Vid. D. Matić, (Hajdelberg, 25. februar/8. mart 1848), *Dnevnik*, 97.

90 Matić tokom studija odlazi u pozorište i berlinsku Operu, gde je slušao čuvene operske pevačice (Pauline García-Viardot, *La sonnambula*, *Norma*; Leopoldine Tuczek), posećuje umetničke galerije, obilazi kulturne znamenitosti, a osim odlazaka u grčku ili rusku pravoslavnu crkvu, posećuje i protestantske crkvene službe. Vid. D. Matić, *Dnevnik* (4/16. septembar; 8/20. decembar 1846), 54–55.

91 D. Matić, *Dnevnik* (19. april/1. maj 1847), 65–66; (2/14. decembar 1847), 93.

92 Mitermajer zauzima i političke položaje. Sačuvane su Matičeve opširne beleške sa predavanja Vangerova (Pandekta), Finansija kod Raua (Karl Heinrich Rau), Redera (Karl David August Röder [Evropsko pozitivno pravo]), i Mitermajera (sudski postupak [građanski proces]), kao i Mitermajerov štampani sadržaj *Osnovnih crta predavanja o građanskom procesu* (štampano J. C. B. Mohr 1845). Matičeve beleške sa Mitermajerovih predavanja završavaju se naznakom „kraj 14. avgusta 1847. u Hajdelbergu. Da ovo istina svedoči [nečitak potpis (P. Jalonyan...)]“ . Odeljenje retkosti, Univerzitetska biblioteka, sveske 591, 592 (Hajdelberg 1847).

Cepfla (Heinrich Zöpfl), koga, međutim, ne pominje u svojim dnevničkim beleškama.⁹³

Nakon dobijanja odobrenja Ministarstva prosvete, iz Hajdelberga odlazi u Pariz da bi produžio studije prava (boravi kratko, tokom marta i aprila „revolucionarne 1848“).⁹⁴ Matić pre vremena napušta Pariz: „A kad bukne ustanak srpskog naroda protiv sile mađarske, želeći da tom prilikom pokušamo oslobođenje i ujedinjenje vascelog srpskog naroda, ja pohitam u naše krajeve“.⁹⁵ Učestvuje u organizovanju vojske (kao mestozastupni sekretar Vojnog saveta).⁹⁶ Njegov mlađi brat, kapetan Stevan Matić, koji se posebno istakao u borbama, teže je ranjen i od posledica ranjavanja, nakon bolovanja, umro je u Beogradu. Dimitrije Matić aktivno učestvuje (izabran je za člana Glavnog odbora) u radu Majske skupštine (1848), kada je proglašeno uspostavljanje Srpske patrijaršije i Srpske Vojvodine.⁹⁷ Sasvim neočekivano (iz političkih razloga)⁹⁸ pozvan je da napusti Vojvodinu i da se odmah vrati u Srbiju, gde je postavljen za profesora „Otečestvenog [Državnog] prava i postupka sudejskog“, odnosno Političke (državne) nauke i građanskog prava na Liceju (30.

93 Heinrich Zöpfl, *Grundsätze des allgemeinen und des konstitutionell-monarchischen Staatsrechts* [Heidelberg 1841, 5. Auflage, Leipzig 1863], 3 Auflage, C. F. Winter, Heidelberg 1846.

94 Matić je iz Hajdelberga krenuo u Pariz (preko Manhajma, Majnca, Bona, Kelna, Brisela) u nedelju 7/19. marta 1848. Putovao je zajedno sa jednim Belgijancem, a priključio im se u Majncu jedan Berlinac, sa kojim je Matić pohađao Rauova predavanja iz Finansija. Vid. D. Matić, *Dnevnik*, 97.

95 S. Bošković, *Matić*, 30. Rečenica koja se prenosi u literaturi o Matiću kao „aktivnom učesniku Mađarske bune“ navodi na pogrešne asocijacije, kao da su Srbi učestvovali u Mađarskoj buni protiv Beča, dok su se, u stvari, borili protiv Mađarske revolucije, a za srpsko vojvodstvo (Srpsku Vojvodinu). Vid. B. Marković, „Predgovor“ u: B. Marković, *Matić*, 9; Dimitrije Matić, [*Načela umnog državnog prava*, Knjigopečatnja praviteljstva srpskog, Beograd 1851], „Načela umnog državnog prava“, u: D. Matić, *Načela umnog državnog prava, Kratki pregled istorijskog razvitka načela prava, morala i države od najstarijih vremena do naših dana*, pr. M. Šuković, pred. B. S. Marković, priredio i na savremeni jezik preveo Božo Čorić, NIU, Službeni list SRJ, Beograd 1995, [21–104], dalje: Matić (1995), 7 (dalje: *Načela*); Kandić, *Istorija*, 1, 95.

96 Isto, (10/22 jul 1848), 119.

97 Isto, (Karlovcu, 3/15. maj 1848), 118; S. Jovanović, *Ustavobranitelji i njihova vlada (1838–1858)*, SD 3, 70–73.

98 U odgovoru na pismo popečitelja prosvete Stefana Stefanovića Tenke Matić opovrgava optužbe. Vid. pismo u: Ljubomir Durković-Jakšić, „O Dimitriju Matiću i njegovom dačkom dnevniku“ u: D. Matić, *Dnevnik*, 1–2. Ovo važno pismo i svoj odgovor Matić ne spominje u dnevniku.

jul 1848).⁹⁹ Jedno vreme je, izgleda, kao i drugi profesori, obavljao i dužnost bibliotekara Biblioteke Knjaževskog srbskog liceuma.¹⁰⁰ Školska komisija predložila je da se Matićevi rukopisi, *Načela umnog državnog prava* i *Javno pravo Knjaževstva Srbije* štampaju.¹⁰¹ Shvatanje umnog državnog prava obrazlaže se kod Fichtea¹⁰² i u Hegelovoj filozofiji prava (pojam umnog prava [Vernunftrecht]).¹⁰³ Mišle utemeljuje celokupno pravo u Hegeleovom „umno je stvarno i stvarno je umno“, naglašavajući da je „celo stvarno pravo umno“. ¹⁰⁴ Prvi put je (opšte) Državno pravo (kao praktična filozofija, politika – učenje o državi) predavano u Velikoj školi u Beogradu, 1808–1813).¹⁰⁵ Predmet se, pod sličnim imenom i sličnog osnovnog sadržaja, predaje do revolucije (1945), a i kasnije, ali izmenjenog sadržaja (zbog

- 99 Ministar pravde i prosvete Lazar Arsenijević obaveštava Rektorat Liceuma da je knez (Aleksandar Karadorđević) ukazom (№ 1019, 30. jul 1848) postavio D. Matića za profesora državnog prava i sudskog postupka („otečestvenog prava i postupka sudejskog“), (Beograd, 4/16. avgust 1848), AS, L, 231 u: *LZD*, 270; *Šematizam*, (3754) 193.
- 100 U vezi sa ovom opravdanom pretpostavkom Milena M. Nikolića vid. Svetlana Mirčov, „Nastanak, razvoj i gašenje Biblioteke Liceja“, rukopis (predavanje održano u Amfiteatru Narodne biblioteke Srbije 27. februara 2014), 10–11.
- 101 Profesori su bili obavezni da napišu udžbenike za svoje predmete (1848). Vid. S. Jovanović, *Ustavobranitelji*, SD 3, 73. Matić je na predavanja dolazio sa pripremljenim tekstom (nije improvizovao). Školska komisija je (13/25 novembra 1850) izvestila Ministarstvo prosvete da je pregledala Matićev udžbenik, da je on postupio po primedbama nekih članova komisije i da sada predlaže da se oba rukopisa, „Umno državno pravo“ i „Javno pravo Srbije“ štampaju, a da se Matiću isplati autorski honorar (30 cesarsko-kraljevskih dukata). Vid. Školska komisija Ministarstvu prosvete (Beograd 13/25. novembar 1850), AS, MP, 1850, III, 458 u: *LZD*, 334–335. Up. Kandić, *Istorija*, 1, 96; D. Matić, „Nešto iz mog života“, 201; Kandić, *Istorija*, 1, 96, 398. Matiću su kratkom vremenskom roku objavljena *Načela umnog državnog prava*, *Javno pravo Knjaževstva Srbije*, *Krati pregled istorijskog razvitka načela prava, morala i države od najstarijih vremena do naših dana*, kao i *Objašnjenje građanskog zakonika za Knjaževstvo Srpsko* (u tri knjige, 1850–1851).
- 102 Za Fichtea je opšte pravo čisto umno pravo (reines Vernunftrecht). Vid. J. G. Fichte, *Rechtslehre*, [1812], F. Meiner, Hamburg 1980, 5; *Der geschlossene Handelsstaat*, J. G. Cotta, Tübingen 1800; *Die Staatslehre*, [1813], G. Reimer, Berlin 1820. Više o Fichteovom poznom učenju o suverenosti i državi vid. radove iz zbornika *Praktische Philosophie in Fichtes Spätwerk*, G. Zöllner/H. G. v. Manz (Hrsg.), Fichte-Studien 29, Rodopi, Amsterdam – New York 2006.
- 103 „Ustav je uman ako država svoju delotvornost u sebi razlikuje i određuje prema prirodi pojma“. Vid. G. W. F. Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts, Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse*, [1821] Werke 7, E. Moldenhauer und K. Markus Michel, Suhrkamp, Frankfurt a. M. 1979, 432.
- 104 L. Michelet, *Des Vernunftrechts erster Theil, enthaltend die Grundrechte und das Einzelrecht, Naturrecht oder Rechts-Philosophie als die praktische Philosophie, enthaltend Rechts-, Sitten- und Gesellschaftslehre*, Nicolai, Berlin 1866, 5.
- 105 Ranije se sadržaj Umnog državnog prava nalazio u okviru predmeta pod nazivom Politika (ili Političke nauke).

navodnog odumiranja države). Matić je tri godine predavao na Liceju,¹⁰⁶ a potom je naučni rad produžio u Društvu srpske slovesnosti, odnosno Srpskom učenom društvu.¹⁰⁷ Saradnik je i časopisa *Misao (Der Gedanke)*, organa berlinskog Filozofskog društva, čiji je sekretar bio Matićev profesor Mišle. Zajedno sa Jovanom Ristićem i Đorđem Cenićem [Zenic], Matić (Minister D. Matics in Belgrad) nalazi se na spiskovima priložnika berlinskog Filozofskog društva (po 1 austrijski dukat).¹⁰⁸

Matićevo sistemsko filozofsko izlaganje može se videti u spisu *Kratki pregled istorijskog razvitka načela prava, morala i države od najstarijih vremena do naših dana* (u čijem okviru je učenje o državi), objavljenom 1851. godine.¹⁰⁹ U ovom radu ponavlja se na sažet način izlaganje iz trećeg izdanja Hegelove *Enciklopedije filozofskih nauka* (1830).¹¹⁰ U prvoj rečenici Matić napominje da počinje od (prvog)

- 106 Matić je postavljen za profesora Političke nauke i gradanskog prava na Liceju 30. jula 1848. godine, a za sekretara Apelacionog suda 14. avgusta 1851. godine. Vid. *Šematizam*, (2570), 156, (3754) 193.
- 107 Matić je član Društva srpske slovesnosti od 1. avgusta 1848. godine. Vid. *Šematizam*, (4547) 243. U okviru projekta *Enciklopedije nauka* koji je u Društvu srpske slovesnosti predložio Dimitrije Matić, Konstantin Branković se prihvatio pripreme psihologije, Alimpije Vasiljević istorije srpske književnosti, Vladimir Jovanović nauke o poljskoj privredi, Stojan Bošković filozofije prava, a sam Matić istorije filozofije (1863). Vid. „Izveštaj o radnji Društva srpske slovesnosti za 1863. godinu“ („štampa se naknadno zbog toga što u svoje vreme nigde nije naštampan“), *Glasnik Srpskog učenog društva* 27 (1870), 386–387.
- 108 Na spisku (završni račun) za 1867. godinu pojavljuje se i prezime Marković (2 dukata). Vid. *GPZ* 7 (1867), 172. Na spisku iz januara 1869. godine ime ministra Matića nalazi se pod brojem 8, a Jovana Ristića pod brojem 9. Ispred njih su imena profesora Rozenkranca i Erdmana, majora barona fon Korfa (von Korff), ruskog (poljskog) kneza Drucki-Ljubeckog (Друцкий-Любецкий). Vid. *GPZ* 8 (1871), 123.
- 109 Dimitrije Matić „Kratki pregled istorijskog razvitka načela prava, morala i države od najstarijih vremena do naših dana“, [*Glasnik Društva srpske slovesnosti*, 3 (1851), 63–130], u: Matić (1995), 105–150, (dalje: D. Matić, *Kratki pregled*), 107. Up. Danilo Basta, „Preobražaji ideje prava“ u: *Preobražaji ideje prva* (hrestomatija), 2. izmenjeno i dopunjeno izdanje, izbor, pr. uvod i beleške, pr. D. Basta, CII i Pravni fakultet u Beogradu, Beograd 2012 (dalje: *Preobražaji*), 30–31. Početni deo originalnog teksta Matićevog *Kratkog pregleda* vid. u *Preobražaji* [2012], 103–115. Da bi se razumeo filozofski sadržaj Matićevog teksta potreban je novi, precizniji prevod njegovih radova na savremeniji srpski jezik.
- 110 G. W. F. Hegel, *Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse* [1817], Werke 8, E. Moldenhauer und K. Markus Michel, Suhrkamp, Frankfurt a. M. 1979, 229–302; D. Matić, *Kratki pregled*, 107. Mihailo Popović iznosi mišljenje da su značajnu ulogu u širenju Hegelovskih filozofskih ideja imali Matićev *Kratki pregled* i petnaestak godina kasnije objavljena *Istorija filozofije*. Nije obrazloženo zašto izostavlja *Načela umnog državnog prava* (1851), delo koje bez obrazloženja izostavljaju i neki drugi istraživači razvoja srpske filozofije. Početni „teorijski deo“ *Kratkog pregleda* Matić izvesno nije napisao „služeći se pritom najviše“ Hegelovom *Filozofijom prava* koja sasvim različito od teorijskog dela Matićevog *Kratkog pregleda*, počinje razmatranjem pojmova filozofije prava, volje, slobode i prava, da bi se potom

dêla Psihologije (teorijski um ili duh) da bi posle njega izložio i drugi deo Psihologije (praktični um ili duh).¹¹¹ Matić više puta razmatra odnos umnog, filozofskog prava i pozitivnog prava. Umno pravo i pozitivno pravo imaju isti sadržaj, a različitu formu, jer umno proizlazi iz uma i ideje prava, a pozitivno iz odredbe, odnosno odluke zakonodavca. Za Matića je borba između umnog i pozitivnog prava ništavna jer nema nijednog naroda koji ne bi imao nešto umnog u istorijskom pogledu.¹¹² Sa druge strane, filozofija (prirodno pravo) „hoće da se meša u ono što se nje ne tiče“, pa se tako pokazuje neprijateljem pozitivnog prava.¹¹³ Matić smatra da je zadatak filozofije prava i pozitivnog zakonodavstva da se izmire suprotnosti između prirodnog i pozitivnog prava. Ovakav hegelovski uvid sasvim je neproziran mnogima koji su danas poznati po svom bavljenju filozofijom prava. U organu berlinskog Filozofskog društva (1861), objavljena je beleška o filozofiji u Srbiji (u *Časopisu za filozofiju* [i spekulativnu teologiju] i *filozofsku kritiku* Imanuela Fichtea [Immanuel Hermann von Fichte] iz Halea koristi se izraz „srpska filozofija“)¹¹⁴ u kojoj se ukazuje da je Matićev „Kratki pregled“ („Uebersicht der Entwicklung des Rechts, der Moral und des Staats“) prvi srpski tekst iz „najnovije filozofije“. Napominje se da je u Srbiji još uvek u toku borba između stare Krugove i nove (hegelovske) filozofije.¹¹⁵ U istom berlinskom časopisu objavljeno je Matićevo pismo Mišleu (1863) u kojem se daje kratak pregled ove borbe vođene između Kon-

prešlo na *apstraktno pravo*. Vid. Mihailo Popović, *Filozofski i naučni rad Alimpija Vasiljevića*, Matica srpska, Novi Sad 1972, 46. Matić u prvoj rečenici *Kratkog pregleda* eksplicitno ističe da je reč o delu Psihologije (poglavljju), što upućuje na Hegelovu *Enciklopediju* (§ 440), gde se razmatra prvi i drugi deo Psihologije (teorijski duh, uobrazilja, opažanje, osećanje, fantazija, a potom praktični um ili duh, nagon, reflektirajuća volja, strasti, ličnost, slobodna volja, moral, pravo).

111 D. Matić, *Kratki pregled*, 107; Hegel, *Enzyklopädie*, 229. Matić u svom dnevniku navodi da u Berlinu čita (1845/46) Hegelovu *Fenomenologiju*, *Filozofsku propedeutiku*, *Logiku*, *Istoriju filozofije*, *Filozofiju prava*. Vid. D. Matić, *Dnevnik* (1845/6) 25, 30, 34, 35, 37, 38, 41. Kada govori o hegelovskoj školi kod nas, Kujundžić ne uzima u obzir ovaj Matićev tekst: „Škola hegelovska počela je u nas sa govorom o pravu, posle sa estetikom, najposle sa logikom i istorijom filozofije, ona ni u Nemačkoj nije mnogo na psihologiji privredila, pošto je u ovoj kao u nauci o `subjektivnome duhu` najviše stranu logičku pred očima imala“. Vid. Milan Kujundžić, „Pogled na psihologiju u nas Srba“, *Vila* 11/3 (12. mart 1867), 179.

112 D. Matić, *Kratki pregled*, 142.

113 Isto.

114 „Matics uber Serbische Philosophie und Schulen“, *Zeitschrift fur Philosophie [und spekulative Theologie] und philosophische Kritik*, Halle, (1864), 317.

115 [nepotpisano, možda sam Matić u dogovoru sa Mišleom], „Philosophie in Serbien“, (Belgrad, 11. Septembar 1861), *Der Gedanke*, Philosophische Zeitschrift, Organ der Philosophischen Gesellschaft zu Berlin I (1861), 75.

stantina Brankovića („der alte Professor Brankovics“) i Alimpija Vasiljevića („Anhänger der Hegel'schen Philosophie“).¹¹⁶

Matić u predgovoru *Načela mnog državnog prava* navodi imena autora čija su mu dela poslužila kao obrazac (Heinrich Zöpfl, Karl Wenzeslaus Rodeckher von Rotteck).¹¹⁷ *Načela mnog državnog prava*, pritom, treba tumačiti u kontekstu disertacije i *Kratkog pregleda*. Matićevi filozofski stavovi (npr. o zahtevima praktičnog uma kod Fihtea) do kojih je došao pre studija u Hajdelbergu, poklapaju se sa stavovima hajdelberškog profesora Cepfla. Upravo u istovetnosti njihovih gledišta treba tražiti razlog Matićevog izbora Cepflove knjige. Pozivajući se na autoritet ovog profesora („čoveka postojana i umerena, a kome i napredak svoje nauke ozbiljno leži na srcu“), Matić u Licej uvodi hegelovsku spekulativnu filozofiju i teoriju države, suprotstavljajući se dominantnom neokantovskom Krugovom (Wilhelm Traugott Krug) učenju,¹¹⁸ što mu je bila davnašnja želja.¹¹⁹ Cepfl i Matić navode Hegelovo određenje države: „Država je stvarnost moralne [običajnosne] ideje („Der Staat ist die Wirklichkeit der sittlichen Idee“), moralni [običajnosni] duh kao otkrivena supstancijalna volja [substantielle Wille] koja je sebi jasna, koja o sebi misli i sebe zna, pa ono što zna i ukoliko zna, i ispunjava [udejstvovava]“.¹²⁰ Cilj

- 116 [D. Matić] „Theuerster Herr Professor! (Über Philosophie und Unterrichtswesen in Serbien)“, ([Matić – Michelet] Beograd, 12. Februar 1863), *Der Gedanke*, Philosophische Zeitschrift, Organ der Philosophischen Gesellschaft zu Berlin (dalje: *GPZ*) 4, 1 (1863), 78–80. Matićevo pismo Mišleu nalazi se u poglavlju pod naslovom Korespondencija, između prepiske Rosenkranz-Michelet i novosti o Edgaru i Brunu Baueru.
- 117 O poređenju poglavlja Matićevog i Cepfelovog dela vid. Dragoljub M. Popović, „Strani uticaji na našu udžbeničku književnost ustavnog prava“, *Skice pravničkih portreta*, PFUB/Službeni glasnik, Beograd 2008, 40–44. Iako Matić sledi tekst hajdelberškog profesora, mogu se, međutim, pored izostavljanja pojedinih poglavlja, uočiti i druge manje razlike i dopune (počevši od prve fusnote). Up. Heinrich Zöpfl, *Grundsätze des allgemeinen und des konstitutionell-monarchischen Staatsrechts* [Heidelberg 1841, 5. Auflage, Leipzig 1863], 3 Auflage, C. F. Winter, Heidelberg 1846, 1, fn. 1, Matić, *Načela* [2, fn. 1], 23, fn. 1.
- 118 Matić, *Načela* [II]. 21. O specifičnostima Krugovog (neo)kantovstva u Srbiji vid. Slobodan Žunjić, *Privrok i suštestvo*, I–IV, Službeni list, Beograd 2013, (dalje: S. Žunjić, *PS*), 87 i dalje.
- 119 D. Matić, *Dnevnik*, [8/20. decembar 1845], 34, [23. mart/4. april 1846], 38.
- 120 D. Matić, *Načela* [3], 24, fn. 3; up. „Načela mnog državnog prava“ u: *Preobražaji ideje prava* (hrestomatija), 2. izmenjeno i dopunjeno izdanje, izbor, pr. uvod i beleške, pr. D. Basta, CII i Pravni fakultet u Beogradu, Beograd 2012, (dalje: D. Matić, *Načela*) [3], 24, fn. 3; up. Zöpfl, *Grundsätze*, 3; G. W. F. Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts, Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse*, [1821] Werke 7, E. Moldenhauer und K. Markus Michel, Suhrkamp, Frankfurt a. M. 1979, 398 [§ 257]. Matićevo gledište poistovećeno je sa Cepfelovim, odnosno Hegelovim. Božidar Marković ne uvida ovo, već se pita zašto Matić „nijednom prilikom ne pominje Hegela i njegovo učenje o pravu, uprkos tome što je Hegel jedan od najvećih teoretičara države i prava“. Vid. B. Marković, *Matić*, 41, 93.

države je umna ideja koja se državom ostvaruje i koja se, zbog toga što je običajnosna (moralna) suština države, pokazuje kao zahtev praktičnog uma.¹²¹ Prevodu Cepfelovog teksta Matić dodaje: „ukratko se može reći: zadatak je države da se njome i u njoj ostvari umnost“.¹²² Matićevu hegelovsku filozofiju države i prava kritikuje Stojan Bošković koji je u okviru projekta Društva srpske slovesnosti pod nazivom Enciklopedija nauka, zadužen za filozofiju prava (1863). Boškoviću smeta hegelovsko „umno“ državno pravo. Sve društvene (duhovne) nauke svodi na sociologiju: „I sam naziv Umno državno pravo nepodesan je i zastareo [...] Novija nauka zna za državno i ustavno pravo, međunarodno, javno i privatno pravo, i za istoriju i filozofiju prava, koje su tek delovi opšte nauke o društvu (sociologija)“.¹²³ Predavanja Opšteg državnog prava u Beogradu nastavljena su u hegelovskom duhu, odnosno duhu nemačke političke (državne),¹²⁴ odnosno državnopravne filozofije. Ovu problematiku detaljno razmatra Matićev dalji naslednik na katedri Državnog prava i rođak, Slobodan Jovanović u svojoj kritici Kelzenovog (Hans Kelsen) neokantovstva.

Istorija filozofije po Švegleru

Matićeva *Istorija filozofije* (1865) urađena je u okviru projekta Srpskog učenog društva pod naslovom „Enciklopedija nauka“, koji je Matić predložio (1863), o čemu piše u članku objavljenom u časopisu Mišleovog berlinskog Filozofskog društva.¹²⁵ Napisana je po *Istoriji filozofije* Alberta Šveglera [Albert Schwegler, *Geschichte der Philosophie im Umriss* (1847/8)], hegelovca, protestantskog teologa

121 D. Matić, *Načela* [32], 36; Zöpfl, *Grundsätze*, 46.

122 D. Matić, *Načela* [32], 36.

123 S. Bošković, *Matić*, 42.

124 Ne u smislu kameracija (nauka o upravljanju državnim prihodima i rashodima), već blunčeljevskog *Opšteg učenja o državi*.

125 Matić ovde piše „istorija filozofije“ sa „z“, a ne „s“ (filozofija), kao i Kujundžić nešto kasnije. U okviru projekta *Enciklopedije nauka* koji je u Društvu srpske slovesnosti predložio Dimitrije Matić, Konstantin Branković prihvatio se pripreme psihologije, Alimpije Vasiljević istorije srpske književnosti, Vladimir Jovanović nauke o poljskoj privredi, Stojan Bošković filozofije prava, a sam Matić istorije filozofije (1863). Vid. „Izveštaj o radnji Društva srpske slovesnosti za 1863. godinu“ („štampa se naknadno zbog toga što u svoje vreme nigde nije naštampan“), *Glasnik Srpskog učenog društva* 27 (1870), 386–387; [D. Matić] „Die Serbische Litterarische Gesellschaft“ (Serb. Wissenschaft u. Schulen), (25. Ocober 1863), *GPZ* 4, 1 (1863), 279.

i istoričara,¹²⁶ koju je Matiću preporučio Mišle.¹²⁷ Da je delo napisano „po“ nekom drugom delu, značilo je da je reč o prevodu („upućuje na nedoslovan prevod“)¹²⁸ ili adaptaciji (sitnijim izmenama).¹²⁹ Na početku *Istorije filozofije* (§ 1. Pojam istorije filozofije), u obrazlaganju odnosa konkretnog i apstraktnog, kao da se ispušta iz vida dijalektika ovog odnosa: „logički je napredak u uzvišavanju onoga što je odlučno [od-lučeno] (apstraktno) ka onome što je stvarno (konkretno), a istorijski razvitak filozofije skoro svuda pokazuje se u tome, da ono što je stvarno [konkretno] ide onome što je odlučno [apstraktno], to jest da ide od [po]smatranja k mišljenju, odvajajući ono što je odlučno [apstraktno] od opštih formi onoga što postoji, i to što se tiče i verozakonskog i društvenog stanja, u kom je čovek koji filozofira [filozofiše]. Sistem filozofije postupa sintetično, a istorija filozofije, to jest istorija mišljenja, analitično. S većim pravom mogli bi, dakle, protivno Hegelu kazati, da ono što je po sebi prvo, za nas je upravo poslednje“.¹³⁰ Matićevi raniji radovi, međutim, nedvosmisleno pokazuju da podrazumeva da je prvo poslednje, a poslednje prvo.¹³¹ Isti je slučaj i sa shvatanjem slobode (Matić je prvobitno nameravao da za temu svoje disertacije uzme identitet stvarne slobode i nužnosti [Von der Identität der wahren Freiheit und Notwendigkeit]),¹³² koje je razrađenije u *Kratkom pregledu i Načelima* nego u *Istoriji filozofije*. U *Istoriji filozofije*, u stvari, reč je o doslovnom prevodu. Matić je preveo Šveglерove stavove koji su drugačiji od stavova izloženih u *Kratkom pregledu* i u *Načelima umnog državnog prava*. Za razumevanje pojmova i termina koje Matić koristi, treba porediti njegov tekst sa nemačkim izvornikom.¹³³ Razlika u gledištima između ranijih i kasnijih dela u stvari je razlika u stavovima

126 Po marksističkom dijamatovskom ključu, međutim, Matić je i veći idealista i desničar od Šveglera. Vid. Mihailo Popović, „Prva srpska istorija filosofije, Matićeva adaptacija Šveglерove *Istorije filosofije*“, *Naučni prilozi studenata Filozofskog fakulteta*, Beograd 1949, 65–74.

127 D. Matić, *Istorija filozofije*, 2, 1.

128 Milan Jovanović-Stojimirović, „Dimitrije Matić“, u: *Silуетe starog Beograda*, Prosveta, Beograd 2008, 661.

129 „A g. D. Matić napisao je ovu svoju knjigu po Šveglерu. Dakle, on je uzeo sebi za obrazac jedno od najnovijih i najboljih dela po toj struci. Po tome ova njegova knjiga predstavlja najnovije rezultate, do kojih je došla istorija filosofije i po toj se knjizi mogu čitaoci poznati sa današnjim stanjem te nauke“. Vid. Alimpije Vasiljević, „Istorija filosofije po Šveglерu, izradio Dimitrije Matić. Prvi deo. Pregledala i odobrila školska komisija. U Beogradu u državnoj štampariji. 1865.“, *Vila*, list [nedeljnik] za zabavu, književnost i nauku (izd. i ur. Stojan Novaković), 32 (8. avgust 1865), 406.

130 D. Matić, *Istorija filozofije*, 1, 12; Schwegler, *Geschichte der Philosophie*, 3.

131 Isto. Matić je čitao Hegelovu *Fenomenologiju duha* u Berlinu. O apstrakciji i konkretnom vid. početak Hegelove *Fenomenologije duha* (Čulna izvesnost ili 'ovo' i mnjenje).

132 D. Matić, *Dnevnik* (februar 1847), 58.

133 O istoriji prevodenja filozofskih termina na srpski jezik u kontekstu Matićeve *Istorije filozofije* vid. S. Žunjić, *PS*, 4, 148–151, kao i 163 i dalje.

koji su prevedeni sa originala. Pritom, zahvaljujući dnevničkim zapisima i doktoratu, možemo utvrditi da Matić u potpunosti zastupa stavove koje iznosi u *Kratkom pregledu* i *Načelima*, što se ne može utvrditi u slučaju *Istorije filozofije*. Matić prevodi Šveglерову kritiku Hegela, ali ne može se sa sigurnošću utvrditi šta od nje i usvaja. I mesta za koja se može reći da su slaba u pogledu tumačenja Hegelovih reči, kao i delovi teksta za koje se može reći da predstavljaju argumentovanu kritiku Hegelove filozofije, prevedeni su sa originala. Pritom, treba imati u vidu da se u Šveglеровој knjizi prenose argumenti iz aktuelne, ali heterogene kritike Hegelove filozofije, što je uzrok utisku nejedinstvenosti (nabacanosti) kritičkih opaski, koje dolaze iz različitih hegelovskih i antihegelovskih tabora. U *Uvodu u Istoriju filozofije* iznosi se stanovište da je Hegelovo shvatanje istorije filozofije kao procesa opravdano („u svom načelu istinito“), ali da postoji opasnost od preterivanja.¹³⁴ I ova kritika je prevod originalnog Šveglеровог teksta. Stojan Bošković je pogrešno razumeva kao Matićevу kritiku: „Dalje zamera Heg[e]lu, što je kazao da sistemi filozofije u istoriji idu jedan za drugim onako kao što idu kategorije u sistemu logike,¹³⁵ i što je svoje načelo nužnosti preterao tako, da se njim poništava sloboda ljudskog rada“.¹³⁶ Matićeva *Istorija filozofije* po Šveglерu završava se Hegelom, odnosno tekstom o umetnosti (a. veštine) na dve i po stranice, jednom stranicom o (otkrivenoj) religiji (b. religija) i završnom rečenicom o apsolutnoj filozofiji (v).¹³⁷ On prenosi Šveglеров zaključak: „sa Šelingom i Hegelom zastaje istorija filozofije. Ovaj razvitak filozofije, koji se posle pokazao, i teži da se ili dojakošnji idealizam dotera, ili da se položi nov osnov filozofiji, još je u stvaranju, te još ne dolazi u istoriju“.¹³⁸

Kujundžić u svom tekstu „O filozofiji u Srba“ *Istoriju filozofije* (1865) raspoređuje u treću menu („nemačka filozofija“) drugog doba („Visokoučenost“), a godinu dana kasnije objavljen prvi tom pedagoške knjige *Nauka o vaspitavanju*, u najnovniji i jedini ispravan prirodni pravac (1866). Matićeve knjige bile bi, dakle, istovremeno kulminacija apsolutne nemačke filozofije u Srbiji (1865) i, samo go-

134 D. Matić, *Istorija filozofije*, 1, 10; Schwegler, *Geschichte der Philosophie*, 2.

135 U originalu „sisteme filosofije“, „Hegl“, „lođika“.

136 I Andrija Stojković ovu kritiku pogrešno pripisuje samom Matiću, a reč je o prevodu: „preko citata tog Hegelovog shvatanja (koji Matić odbacuje kao netačan): `sisteme filosofije u istoriji idu onako jedna za drugom, kao što idu logičke kategorije u sistemi logike“. Vid. D. Matić, *Istorija filozofije*, 1, 10; Schwegler, *Geschichte der Philosophie*, 2. Vid. Andrija Stojković, *Milan Kujundžić Aberdar. Filozofska i društveno-politička shvatanja*, Matica srpska, Novi Sad 1977, 39.

137 Što mu zamera Stojan Bošković, *Matić*, 56–57.

138 D. Matić, *Istorija filozofija*, 2, 290; Schwegler, *Geschichte der Philosophie*, 243. Up. Peggy Cosmann, *Protestantische Neuzeitkonstruktion: zur Geschichte des Subjektivitätsbegriffs im 19. Jahrhundert*, Königshausen & Neumann, Berlin 1999.

dinu dana kasnije, potvrđuje pojavu naturalizma (1866).¹³⁹ U međuvremenu, tokom 1865. godine, o Matićevoj *Istoriji filozofije* započela je polemika između Alimpija Vasiljevića i Milana Kujundžića u *Vili*, nedeljniku čiji je urednik bio Stojan Novaković. Prepirka je dugo trajala, a praćena je sa „neobičnom pažnjom“.¹⁴⁰

Nauka o vaspitavanju

Matićeva *Nauka o vaspitavanju* „po profesoru Riku [Gustav Adolph Riecke] i još nekim piscima (1866/1867)¹⁴¹ ne može da posluži kao potvrda udaljevanja od hegelovske filozofije i prelaska na naturalizam.¹⁴² I najdosledniji Hegelov sledbenik može da citira ili upućuje na novija i starija naučna dostignuća, što ne znači da je napustio duh i/ili slovo Hegelove spekulativne filozofije. Hegelovska dijalektika omogućuje sintezu, kojom se u jedinstven sistem mogu uneti i nova dostignuća pozitivne nauke. Čak i sama Kujundžićeva klasifikacija razvoja srpske filozofske misli asocira na hegelovske tročlane podele. Odlučujući je, naravno, sam tekst *Nauke o vaspitavanju*, koji ne može poslužiti kao dokaz o Matićevom navodnom prelasku na naturalizam.¹⁴³ Prvi tom *Nauke o vaspitavanju* (*Pregled istorije vaspitavanja*) Matić počinje od neznabožičkih naroda, prelazi na Kineze, Indijce i potom razmatra hrišćanstvo (kroz protestantsku vizuru kao i u *Istoriji filozofije*) i srednji vek.¹⁴⁴ Za razliku od dominantnog prosvetiteljskog tumačenja, srednji vek ne smatra potpuno negativnim, „mračnim vekom“. Ukazuje na jednostavno i zdravo vaspitavanje plemstva („dete još iz najranijeg doba“ privikavava se „na strogi zapt, prostu hranu, skromna upražnjavanja i viteške igre“) i srednjovekovnog građanstva („osobito prostu narav, štednju i radinost smatrali su kao građanske dobrodetelji“), bez gramzivosti i raskoši, kao i na ideal siromaštva u najvišim klasama („smatrali [su da je] siromaštvo nešto više od bogatstva, usamljeni život kaludera

139 Milan Kujundžić, „O filozofiji u Srba“ [*Glasnik Srpskog učenog društva* 23 (1868), 155–239 (iste godine objavljeno i kao separat, 87 stranica)] u: *O srpskoj filozofiji*, ur. I. Marić, Plato, Beograd 2003, (dalje: M. Kujundžić, „O filozofiji u Srba“ [1868]), [161] 23.

140 S. Bošković, *Matić*, 57.

141 D. Matić, *Nauka o vaspitavanju*.

142 Milan Kujundžić, *Filozofija u Srba* [Beograd 1868, 19–25], *O srpskoj filozofiji*, ur. I. Marić, Plato, Beograd 2003, 32; D. Jeremić, *O filozofiji kod Srba*, 34; Milan Kujundžić, „O filozofiji u Srba“ [*Glasnik Srpskog učenog društva* 23 (1868), 155–239 (iste godine objavljeno i kao separat, 87 stranica)] u: *O srpskoj filozofiji*, ur. I. Marić, Plato, Beograd 2003, (dalje: M. Kujundžić, „O filozofiji u Srba“ [1868]), [161] 23.

143 D. Matić, *Nauka o vaspitavanju*, 2, 10.

144 D. Matić, *Nauka o vaspitavanju*, 1, 50–51.

kao viši od rada svetskog čoveka [plemstva, građanstva i dr]¹⁴⁵. Matić potom razmatra Loka i Rusoa (koji preporučuje Defoovog (Daniel [De]foe) *Robnizona Krusoa* kao jedinu literaturu za mlađu decu – nesputani „plementi“ divljak),¹⁴⁶ osvrće se i na istoriju obrazovanja kod Slovena („najvažniji je onaj događaj kad su oni primili veru hrišćansku“).¹⁴⁷ Pregled istorije vaspitavanja završava švajcarskim pedagogom Pestalocijem (Johann Heinrich Pestalozzi, 1746–1827) i Pestalocijevcima.¹⁴⁸ Sasvim izostavlja velike prosvetiteljske edukativne projekte iz vremena Francuske revolucije, posebno čuveni Kondorseov (Nicolas de Caritat, marquis de Condorcet) i Lakanalov (Joseph Lakanal) obrazovni plan, što mu zamera (1886) Stojan Bošković, koji o Matiću piše u vreme kada se sprovodi (anticrkvena) sekularizacija francuskog društva i obrazovanja, nakon usvajanja Ferijevih (Jules Ferry) zakona, kao potvrda pobede (Treće) republike (u osnovi tek posle 1880) u skoro stogodišnjem (razarajućem po francusko društvo) ratu republike (i revolucije) i (tri vrste) monarhije i crkve, iako je kompromis bio rešenje (parlamentarni dvodomni sistem).¹⁴⁹

Na kraju prvog toma *Nauke o vaspitavanju* (1866) u spisku literature, nalaze se dela (većinom) protestantskih i katoličkih teologa, među kojima je, izuzimajući Rikea (1851),¹⁵⁰ najnovija knjiga iz 1844/9. godine (odnosno iz 1848) i to *Pedagogija kao sistem (Pädagogik als System)* hegelovca Karla Rozenkranca (Karl Rosenkranz), profesora u Kenigsbergu, čije radove je Matić čitao tokom studija u Berlinu, a i kasnije (Rozenkranc je prisutan u skoro svim brojevima Mišleovog berlinskog filozofskog časopisa).¹⁵¹ Za moto drugog toma *Nauke o vaspitavanju*

145 Isto; up. D. Matić, *Istorija filozofije*, 2, 5.

146 „Između sviju knjiga, Ruso, prema ovim svojim načelima, preporučuje Robinzona Krusoja, što, veli za dugo treba da je sva biblioteka detetu“. Vid. Matić, *Nauka o vaspitavanju*, 1, Pregled istorije vaspitavanja, 97.

147 D. Matić, *Nauka o vaspitavanju*, 1, 53.

148 Isto, 112.

149 S. Bošković, *Matić*, 6–71.

150 Gustav Adolf Cornaro Riecke (1798–1883), *Erziehungslehre*, Franckh, Stuttgart 1851 [1858; 1870; 1874].

151 D. Matić, *Nauka o vaspitavanju*, 1, 114. Između ostalih Matić navodi sledeća dela: *Johann Friedrich Cramer, Geschichte der Erziehung und des Unterrichts in Welthistorischer Entwicklung*, Elberfeld, 1832; Friedrich Heinrich Christian Schwarz (1766–1837, evangelički teolog i pedagog), *Geschichte der Erziehung*, G. J. Goschen, Leipzig 1829, i *Lehrbuch der Erziehungs und Unterrichtslehre* 1805 (1817 u. 1835 in umgearb. Aufl.; Karl von Raumer (1783–1865, geolog, geograf i pedagog), *Geschichte der Pädagogik vom Wiederaufblühen klassischer Studien bis auf unsere Zeit*, Band 2, 2. Aufl., Liesching, Stuttgart 1846; August Hermann Niemeyer (1754–1828), evangelički teolog i pedagog), *Grundsätze der Erziehung und des Unterrichts*, Grundsätze der Erziehung und des Unterrichts 7te Auflage Halle 1818; Gustav Baur [1816–1889], evangelički teolog i pastor], *Grundzüge der Erziehungslehre*, Ricker, Gießen

(*Vaspitavanje male dece*, 1867) Matić je izabrao reči protestantskog teologa, filozofa, teoretičara države, klasičnog filologa i proučavaoca Platonovih dijaloga i Biblije, Fridriha Šlajermahera (Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher [1768–1834]): „Savetuj svojim a ne ono što će im biti po volji, nego što će im najviše koristiti“.¹⁵² Matić ukazuje da kod Fihtea nauka o vaspitavanju prelazi u državnu pedagogiju „te postaje čista državna nauka o vaspitavanju“. Hegel pedagogiju posmatra u ukupnom naučnom organizmu kao upotrebljivu psihologiju i etiku,¹⁵³ a Rozenkranc je smatra delom praktične filozofije.¹⁵⁴ Prema Matiću „zadatak je pojedinom čoveku i čoveštvu da se čovečiji duh beskrajno razvija po slici božanske mudrosti“.¹⁵⁵ Matić je pod snažnim uticajem protestantsko-hegelovskog tumačenja hrišćanstva. U prva dva toma Matićeve pedagoške studije ne upućuje se na pozitiviste,¹⁵⁶ već skoro isključivo na protestantske i katoličke teologe i filozofe, koji su po obrazovanju, a mnogi i generacijski, bliski Hegelu (1770–1831).

Kujundžić (1868) samo radove Dimitrija Matića i Vladimira Jovanovića svrstava u naturalizam,¹⁵⁷ kojim počinje „prava nauka filofska u nas“.¹⁵⁸ Matić je najviše uticao na Vladimira Jovanovića (koji je tokom školovanja u Beogradu stanovao kod braće Matića), ali on nije prihvatio Matićevo hegelovstvo. Posle Jovanovićevog povratka sa studija iz inostranstva, gde je usvojio pozitivizam, imali su duge prepirke o materijalističkoj filozofiji: „Kada je navodio pojedina mesta iz Bihnerovog [Ludwig Büchner] spisa *Snaga i materija*, Matić se hvatao obema rukama za glavu i išao preko sobe hučeći: `Pa ti si, Vladimire, postao pravi bez-

1844. Matić navodi drugo izdanje (na gotici i kod istog izdavača) iz 1849. godine; Emil Anhalt, *Darstellung des Erziehungswesens im Zusammenhange mit der allgemeinen Culturgeschichte* [na gotici; upućuje na Kanta i Fihtea], Fr. Mauke, Jena 1846; Johann Baptist Graser [1766–1841, rimokatočki sveštenik i pedagog], *Divinität Oder Das Prinzip Der Einzig Wahren Menschenerziehung; Mit Besonderer Anwendung Auf Eine Neue Daraus Hervorgehende Elementar-Unterrichts-Meth*, Grau, Hof 1811; Jean Joseph Jacotot [1770–1840, prosvetitelj], *Enseignement universel, Langue maternelle*, V. Lagier, Dijon 1823; Karl Rosenkranz [1805–1879], *Pädagogik als System. Ein Grundriss* [na gotici], Gebrüder Bornträger, Königsberg 1848.

152 Matić u drugoj knjizi upućuje, između ostalih, i na: Johann Friedrich Herbart [1776–1841], *Umriss pädagogischer Vorlesungen*, Dieterich, Göttingen 1835; Adolph Diesterweg [1790–1866], *Wegweiser zur Bildung für deutsche Lehrer*, 3. Auflage, Bädecker, Essen 1844.

153 D. Matić, *Nauka o vaspitavanju*, 2, 52.

154 Isto, 60.

155 D. Matić, *Nauka o vaspitavanju*, 1, 40.

156 Isti je slučaj i sa trećim tomom, koji Kujundžić nije uzeo u obzir jer još uvek nije bio objavljen.

157 „[...] naturalizam, koji sa strane uzima činjenice, a sam počinje da izvodi iz njih posledice filofske“. Vid. M. Kujundžić, „Filosofija u Srba“, *OSF*, 30.

158 Isto.

božnik¹⁵⁹. Dimitrije Matić nije kritičar religije kao Vladimir Jovanović, već razmišlja na hegelovskom tragu prema kome vera i filozofija imaju istovetan predmet, ali svaka na svoj način. To je obrazložio u pristupnom predavanju (slovu) na Liceju (6. septembar 1848)¹⁶⁰ i u 15 godina kasnije održanoj *Besedi o Sv. Ćirilu i Metodiju* (1863), povodom proslave hiljadugodišnjice slovenskih apostola: „Savremena nauka pokazuje da i vera i filozofija imaju za zadatak istovetan predmet i samo se po vidu razlikuju jedna o druge. Predmet im je obema Bog, kao svesavršeno suštestvo, kome se, verom približujemo neposrednim načinom, čistom odanošću; a filozofija obdelava svoj predmet pomoću uma, i naučnim ispitivanjem teži da ga postigne“.¹⁶¹ Matićeva beseda (izgovorena 11/23. maja 1863) spominje se i u berlinskom filozofskom časopisu *Misao*, organu Filozofskog društva u Berlinu (prir. Mišle, sekretar društva).¹⁶² Pod uticajem hegelovskog tumačenja hrišćanstva, Matić nije spreman da ga svede na „razumno hrišćanstvo“ (kao Stojan Bošković).¹⁶³ Matić je uveren da je u hegelovskoj spekulativnoj filozofiji našao razrešenje svog, u osnovi teološko-filozofskog duševnog nemira, o čemu svedoče reči koje je zapisao u dnevnik (mart 1847) kada je napuštao Berlin.¹⁶⁴ Od kritičke Krugove filozofije „mučen [je] bio“ zbog njene nemoći u saznavanju Boga. Uveren je da Bog želi da ga sazna svoj „najmiliji porod“, pod kojim podrazumeva „umnog Tebi srodenog čoveka“.¹⁶⁵ Navodi datum kada su počele da se razrešuju njegove dileme (23. septembar 1845), jer je tada, na prvom predavanju, Mišle naglasio da bi „nedostojno bilo uma čovečijeg, ove iskre Božanstva u nama, kada se istina, kad se Bog poznati ne bi mogao“.¹⁶⁶ Matić usvaja hegelovski *credo*: „Blago onom, ko u tebe ne samo veruje, već [te] i

159 Vid. S. Jovanović, „Vladimir Jovanović“, 82; Ludwig Büchner, *Kraft und Stoff, Empirisch-naturphilosophische Studien, in allgemein verständlicher Darstellung*, Meidinger Sohn, Frankfurt am Main 1855. Vid. S. Jovanović, „Vladimir Jovanović“, 82.

160 U pristupnom predavanju na Liceju Matić, između ostalog, ukazuje na paralelu između evanđelskih svedočanstava i „umnog otkrovenja“ do kojeg se dolazi zahvaljujući „božestvenim naukama“. Vid. Dimitrije Matić „Slovo“ (6. septembar 1848), *SN* (14. septembar 1848), 539–540.

161 Dimitrije Matić [potpredsednik Društva srpske slovesnosti], „Beseda“, *Hiljadugodišnja svetkovina Sv. Ćirila i Metodija*, Beograd 1863, 24–25; „Beseda o Ćirilu i Metodiju“, *Glasnik Društva srpske slovesnosti*, 17 (1863), 1–29. Up. D. Matić, *Istorija filozofija*, 2, 289: „No k pozitivnom izmirenju Boga i sveta vodi tek 3. religija otkrovenja ili hrišćanstva, jer ona u licu Hrista smatra Boga i čoveka, kao postignuto jedinstvo onoga što je božansko i čovečansko“ [Bogočovek].

162 Christentum u. Philosophie in Serbien (zaglavljje), *Der Gedanke*, Philosophische Zeitschrift, Organ der Philosophischen Gesellschaft zu Berlin 4, 1 (1863), 136.

163 S. Bošković, *Matić*, 54.

164 D. Matić (Berlin, mart 1847), *Dnevnik*, 60.

165 Isto.

166 Isto.

poznaje“¹⁶⁷ u osnovi suprotan evanđelskoj poruci „Blaženi koji ne videše, a verovашe“¹⁶⁸. Da je Matić više čitao Jovana Lestvičnika nego Marka Aurelija, možda bi se setio da treba paziti da se „umesto pastira ne primi vuk“¹⁶⁹. Iz perspektive srednjovekovne srpske (vizantijske) filozofije i teologije, posebno monaško-asketskih spisa, reč je o prelesti. Svoja shvatanja o saznanju Boga, Matić, međutim, želi da širi sa „učiteljske stolice“ u „milom Srpstvu“¹⁷⁰. Naredne generacije srpske inteligencije sve više se udaljavaju od hrišćanstva (ne samo pravoslavlja, već i od nemačkog protestantizma i spekulativne teologije) i preko deizma dolaze do ateizma.

Povodom Matićeve smrti (1884)¹⁷¹ održan je svečani skup Srpskog učenog društva (11. maja 1886) na kojem je besedu održao Stojan Bošković. Nije reč o prigodnom slovu, već o kritičkoj studiji o Dimitriju Matiću. Stojan Bošković svedoči da je u duši srpske omladine pedesetih i šezdesetih godina XIX veka, „kada se prirodne nauke sa srećnom primenom njihovih rezultata na ljudski život istakoše svuda“, hegelovska filozofija imala slabog odziva. Bošković i njegova generacija neguju kult pozitivne nauke. Posebno uvažavaju Konta („znamenitog francuskog naučnika“), čija su dela bila „nepoznata i u njegovoj zemlji“, dok Milu (John Stuart Mill) i Litreu (Émile Littré) nije „pošlo za rukom da u punoj svetlosti prikaže svetu duboke istine, pronađene smelim duhom skromnoga i zaboravljenog francuskog filozofa, koji objašnjavaše istorijski razvitak naroda i država razvitkom i pojavama fizičkog života“¹⁷². Bošković naglašava da „nemačka filozofija po Hegelovom sistemu nije mogla zadovoljiti pozitivne naučne težnje i potrebe ljudskoga duha, tim manje, što je ona metafizičkim teorijama i zamršenim definicijama nameravala da posluži kao sredstvo političkim pruskim i nemačkim težnjama za premoćnom vladom nemačkog narodnog duha i nemačke kulture u svetu“¹⁷³. Generacija Ujedinjene omladine srpske bila je veoma dobro upoznata sa hegelovskim veličanjem Nemaca (kao što su se svi vrlo brzo upoznali sa sličnim, pa i gorim stranicama kod Marksa i Engelsa, o čemu pišu Jovan Skerlić i Krsta Cicvarić)¹⁷⁴. Treba imati u vidu

167 Isto.

168 Jovan 20, 29.

169 Migne, PG 88, 813 CD

170 Isto.

171 Dimitrije Matić je od mladosti imao srčanih problema, od kojih je i umro pre vremena („vodena bolest“).

172 Isto, 41.

173 S. Bošković, *Matić*, 50–51.

174 Vladimir i Slobodan Jovanović kritikuju bizmarkovski imperijalistički nacionalizam. Vid. V. Jovanovitch, *The Near-Eastern Problem and the Pan-German Peril*, Watts & Co, London 1909; *The Serbian Nation and the Eastern Question*, Bell and Daldy, London 1863; S.

da je u vreme kada je Matić studirao, Nemačka (u stvari, labav savez mnogobrojnih nemačkih država) izgledala drugačije od bizmarkovskog ujedinjenog carstva: „ton Matićev je blag, optimističan, skoro idiličan, ton stare sentimentalne Nemačke, u kojoj se učio“.¹⁷⁵ Bošković naglašava da se „Matić nije zanosio sebičnim političkim idejama Hegelove filosofije“ i da se „nije divio ugledima nemačke junkerske i apsolutne vladavine, ni isključivoj prevlasti nemačkog duha u svetu“.¹⁷⁶ Matiću koji je pobornik panslavizma, nije nepoznata nemačka ambicija (uverenje da kao najbolji organizatori treba da organizuju čovečanstvo),¹⁷⁷ ali se može reći da je imao viši prag tolerancije za izlive nemačkog rodoljublja od mlađih prijatelja i kolega, koji usvajaju britanske političke nazore (viktorijanski dvodomni parlamentarni sistem) i nemački nacionalizam osećaju kao bahatu aroganciju za koju nemaju ni malo razumevanja.

Bošković ocenjuje da se Matićevo odvajanje od „izvesnih stega Šelingovog¹⁷⁸ i Hegelovog metafizičkog sistema“ ogleda u načelima metodike narodne nastave: „Zakon je u razvitku duha polaziti od promatranja k pojmu, od osećanja razumevanju, od razumevanja umovanju, od pojedinoga i osobenog opštemu i celini. Osnovni je i prirodni metod u nastavi najpre analiza, razlaganje i poznavanje pojedinih činjenica, pojedinih pojava života; pa onda sinteza, sklapanje i prikupljanje dokaza i pojmova, sud i zaključak o celini, o opštim zakonima prirode“.¹⁷⁹ Ovo je Boškovićev ključni argument u prilog navodnom Matićevom odvajanju od hegelovske filozofije. Sasvim je jasno da je nedovoljan za izvođenje ovog zaključka. Boškovićeva ocena proističe možda iz dobronamerne prijateljske želje da ukaže da Matiću nisu bile strane istine pozitivne nauke u koje su nepokolebljivo i naivno verovali Bošković i Vladimir Jovanović.¹⁸⁰

Jovanović, „Bizmark“ [1898], *SD* 12, 209–214. Krsta Cicvarić naglašava da je „toliko puta branio tezu da germanska socijalna demokratija ima militarističko-nacionalistički karakter“ i upućuje na Skerlića koji je „prikupio nekoliko vrlo interesantnih dokumentarnih podataka iz prvih vremena germanske socijalno-demokratske partije, iz onih vremena kada je ova bila izvesno bolja i slobodoumnija nego što je danas“. Cicvarić potom navodi Skerlićeve (poznate) citate iz tekstova Marksa i Engelsa koji je „pored Marksa 1848... vodio čitav krstaški rat protivu Slovena“. Cicvarić zaključuje da se „internacionalizam nemačke socijalne demokratije sastoji poglavito u njenu pangermanizmu“. Vid. Krsta Cicvarić, „Jovan Skerlić o Svetožaru Markoviću“, *Kritički eseji*, S. Debeljević, Beograd 1912, 258–261.

175 S. Jovanović, *Ustavobranitelji*, *SD* 3, 77.

176 S. Bošković, *Matić*, 52.

177 S. Jovanović, „Nemačka“, *SD* 10, 267.

178 Matić ne sledi kasnijeg Šelunga.

179 S. Bošković, *Matić*, 64–65.

180 Iako sledi ubičajenu interpretaciju Matića kao hegelovca koji postaje pozitivista, Žunjić smatra da su tadašnji srpski idealisti po svaku cenu nastojali da „odagnaju sumnju u to da su oni

Kujundžićeva klasifikacija prva dva toma Matićeve knjige o vaspitavanju u prirodni pravac (treće doba srpske filozofije) neoprezno je preuzimana i nekritički prenošena.¹⁸¹ Sa Matićevim navodnim menama „u umnom i društvenom razvoju“ treba biti krajnje oprezan.¹⁸² Za razliku od Matića, u slučaju Alimpija Vasiljevića ima osnova za tvrđenje da je od hegelovstva prešao u pozitivizam.¹⁸³ Iako je završio visoke bogoslovske škole u Rusiji, Vasiljević prema kontovskom šablonu (prevazi- laženje religije kao nižeg stupnja znanja) sistematizuje srpsku istoriju.¹⁸⁴ Matiću su drugi pripisali naturalizam za koji se on, prema sačuvanim svedočanstvima i izvorima, nikada nije izjasnio. Još kao student u Berlinu zapisao je da na trajnost i značaj Hegelove filozofije ne mogu da utiču izmene pojedinih formalnih okolnosti.¹⁸⁵ Matić je mogao u svoj hegelovski osnovni metodološki okvir da uključi i neka probrana naučna dostignuća. To je, međutim, nedovoljno za tvrđenje da je

kojim slučajem možda 'hegelovci' (Vasiljević), a to znači i protivnici (tada) najrespektabilnijih filozofa Konta i Mila. Zbog ove njihove mimikrije danas se stvara jednostrana slika o pravom odnosu snaga u celini srpske filozofije“. Vid. S. Žunjić, *Istorija srpske filozofije*, 152, fn. 169.

- 181 B. Marković smatra da *Pregled istorije vaspitanja* svedoči da se Matić „konačno opredelio za naturalističku filozofiju“. Vid. B. Marković, *Matić*, 93. Marković se sasvim nekritički oslanja na *Razvitak filozofije u Srba 1804–1944*, Andrije Stojkovića (Slovo Ljubve, Beograd 1972), tekst u kojem nepouzdanost i pogrešni i protivrečni zaključci dovode u pitanje i njegovu na prvi pogled veliku informativnost.
- 182 Može se reći da Stojan Bošković s pravom naglašava da se „priroda i karakter pojedinca često poznaju kakvi će biti još od ranog detinjstva“. Vid. S. Bošković, *Matić*, 18.
- 183 Alimpije Vasiljević uzima za osnovu svoje teorije učenja Drejpera i Bakla (Boklj) čija se dela kasnije i prevode. Vid. Džon Uiljim Dreper [John William Draper], *Istorija umnog razvića Jevrope*, 1 (prev. Mito [Dimitrije - Mita] Rakić sa londonskog izdanja [1864] prvo u *Vili* 1868), Srpsko učeno društvo, Beograd 1871, [*History of the Intellectual Development of Europe*, (Harper and Brothers, New York 1862) Bell and Daldy, London 1864]; Henri Tomas Bekl [Henry Thomas Buckle], *Istorija civilizacije u Ingleskoj*, 1–5, prev. Božidar Knežević, Kolarčeva zadužbina, Beograd 1891, [*History of Civilization in England*, 2 vols, John W. Parker & Son, London 1857-61].
- 184 Vid. Alimpije Vasiljević, „Plan istorije narodnog obrazovanja“ u *Istorija narodnog obrazovanja kod Srba*, 1, Uvod, Državna štamparija, Beograd 1867, 83. Ova knjiga je bila nagrađena iz fonda Ilije M. Kolarca, a brojni su bili pretplatnici iz svešteničkog reda, počevši od poglavara crkve u Srbiji, mitroplita Mihaila. Vasiljevićevo novo i neobično tumačenje srpske istorije s pravom opovrgava u svom temeljnom kritičkom prikazu Čedomilj Mijatović, koji ukazuje da je nedovoljno upućeni čitalac „gotovo preneražen novošću istorijske metode i tumačenjem naše istorije savršeno provinim običnim pojmovima“. Vid. Čedomilj Mijatović, „*Istorija narodnog obrazovanja kod Srba*. Državna štamparija. Beograd 1867“, *Glasnik Srpskog učenog društva* 23 (1868), 254–312.
- 185 D. Matić, *Dnevnik* (29. decembar 1845/ 10. januar 1846), 34.

došlo do evolucije u njegovom mišljenju prema pozitivizmu (naturalizmu).¹⁸⁶ Četiri godine nakon neprotumačene klasifikacije izvedene u „Filosofiji u Srba“ (1872), sam Kujundžić u predgovoru drugog dela *Kratkog pregleda harmonije u svetu* uz Matićevo ime dodaje „stari učenik hegelovačke škole“.¹⁸⁷ Na osnovu Kujundžićeve rukopisne zaostavštine može se videti da nije mala razlika između onoga što je pisao i onoga što je stvarno mislio. Bio je odlično upoznat sa duhovnom klimom inteligencije svoga vremena (materijalizam koji kritikuje).¹⁸⁸

Razlozi pogrešnog tumačenja

Kujundžićev rad „O filosofiji u Srba“ (1868) predstavlja nacrt periodizacije razvoja srpske filozofske misli. Samo je Dositej Obradović detaljnije obrađen.¹⁸⁹ Kujundžić nije produžio rad na ovom tekstu. Prethodne godine objavio je prvi deo *Kratkog pregleda harmonije u svetu* (1867), koji je pregledala i odobrila školska komisija. Veoma pohvalnu ocenu komisije Kujundžić citira u predgovoru drugog dela *Kratkog pregleda harmonije u svetu*: „dr Dimitrije Matić u svojoj pismenoj oceni moje prve knjige pred školskom komisijom izrekao [je] da ona: `nije obično školsko` delo, nego je nešto novo, ali se može primiti kao školska knjiga, jer pokreće nauku napred“.¹⁹⁰ Matićevu pohvalnu ocenu nije mogao dobro da primi Alimpije Vasiljević koji je u to vreme usred prepirke sa Kujundžićem, koja je započeta Kujundžićevom ocenom Vasiljevićevog prikaza prvog dela Matićeve *Istorije filozofije* po Švegleru.¹⁹¹ Šezdesetih i sedamdesetih godina Matić i Vladimir

186 Pre bi se moglo reći da oni koji su čitali nisu razumeli jer nisu imali znanja iz hegelovske filozofije, a oni koji su ta znanja imali izgleda nisu čitali Matićev tekst, već su prenosili mišljenje i ocene svojih prethodnika.

187 Milan Kujundžić, *Kratki pregled harmonije u svetu; II. Nauka o svesti* (napisao Milan Kujundžić, pregledala i odobrila školska komisija), Državna štamparija, Beograd, 1872, 6–7.

188 Kujundžićevu kritiku materijalizma vid. u: Arhiv Srbije (AS), Fond Milana Kujundžića – Aberdara (MK), 119, Milan Kujundžić, „Materijalizam (psihološki študije)“.

189 Zbog toga Živojin Žujović piše (mислеći na tekst „O filosofiji u Srba“) da je Kujundžić „naštampao vrlo valjan članak o Dositeju Obradoviću, gde je u isto vreme i tako reći mimogred obiležio u nekoliko reči i svoj opšti filozofski mirogled, kojim nas je veoma iznenadio“. Vid. Živojin Žujović, „Umesto kritike“, *Vila* 33/4 (25. novembar 1868), 781–784.

190 M. Kujundžić, *Kratki pregled*, 2, 6–7.

191 Nakon Kujundžićeve smrti Vasiljević piše polemičku raspravu o Kujundžiću, koji Srpska kraljevska akademija nije prihvatila da objavi. Rasprava je pročitana na skupu akademijinog odeljenja filozofskih nauka (9. februar 1898), gde je jednoglasno odlučeno da se rasprava ne može štampati u organu Srpske kraljevske akademije (između ostalih, Stojan Bošković, Jovan Žujović, Ljuba Stojanović...). Vid. *Godišnjak* SKA, 11 (1897/99), 34; A. Stojković, *Milan Kujundžić*, 14.

Jovanović su u dobrim odnosima sa Kujundžićem (koji je objavljivao tekstove u Jovanovićevoj ženevskoj *Slobodi* [*La Liberté Serbe*])¹⁹² i njegovim „prvim prijateljem“ i zetom, Stojanom Novakovićem (koga Matić, kao ministar prosvete postavlja za honorarnog profesora filologije na Velikoj školi 1870).¹⁹³ Kasnije su Jovanović i Kujundžić u izuzetno lošim odnosima.¹⁹⁴ Možemo pretpostaviti da je Kujundžić želeo da Matićeva prva dva dela *Nauke o vaspitavanju* uvrsti u najnoviju i jednu pravu filozofsku nauku, jer mu je, možda, u tom trenutku izgledalo da njemu naklonjeni Matić, koji je pohvalno ocenio *Kratki pregled harmonije u svetu*, usvaja novija natur-filozofska shvatanja. U svakom slučaju, jedan nacrt periodizacije nije mogao bez provere da posluži kao pouzdana ocena ili svedočanstvo o tekstu Matićeve knjige. Stiče se utisak da se ova Kujundžićeva pretpostavka prenosila bez uvida u sadržaj Matićeve knjige i koristila kao ključni i jedini argument o navodnom Matićevom prelasku sa hegelovstva na naturalizam. Kada se pročitaju Matićeve knjige, vidi se da je pretpostavka bila pogrešna.

- 192 Kujundžić brani od napada Vladimira Jovanovića u dijaloški zamišljenom tekstu koji je objavio u *Vili*. Vid. Milan Kujundžić, „Beleške u suton. Istina i uverenje“, *Vila* 18/3 (30. april 1867), 289–292; „Pogled na književnost srpsku“, *Srpska sloboda* 7 (1865), 6–8; S. Jovanović, „Druga vlada Miloša i Mihaila“ [1922, 1933], *SD* 3, 464. *Vila* Stojana Novakovića obaveštava o izlasku iz štampe druge knjige *Nauke o vaspitavanju* „koju izrađuje za našu književnost vredni g. dr Dimitrije Matić“. U veoma pohvalnoj oceni knjige („koliko se mi imamo uzroka radovati kad ovake knjige izlaze na svet u našoj književnosti“) žali se što nisu dobro distribuirane. Vid. *Vila* (10. septembar 1867), 595.
- 193 Ministar prosvete (i zastupnik ministra inostranih dela) u liberalskoj vladi Radivoja Milojkovića (1869–1872) je Dimitrije Matić, u liberalskoj vladi Jovana Ristića na istoj funkciji je Stojan Novaković (1873). Dimitrije Matić, ministar, Stojanu Novakoviću (22. jun 1870) piše o svojoj opterećenosti poslom i obaveštava ga da ga je imenovao za honorarnog profesora filologije na Velikoj školi, Arhiv Srbije, Fond Stojana Novakovića, 1760.
- 194 U naprednjačkoj vladi (1886) Kujundžić je ministar prosvete i crkvenih poslova, a Vladimir Jovanović, liberal, u opoziciji, tada je predsednik Srpskog učenog društva (koje je bilo osnovano šest meseci nakon suspendovanja rada Društva srpske slovesnosti 1864). Nakon suspendovanja rada Srpskog učenog društva osnovana je Srpska kraljevska akademija nauka. Kujundžić je Jovanovića tužio zbog jednog članka u novinama (1886). Vlada je preduzela „sistematsko gonjenje“ članova Upravnog odbora Srpskog učenog društva „stvarajući im krivice i parnice, osobito meni lično“ (V. Jovanović). Ova parnica se razvlačila do pada naprednjačke vlade (1887), kada je završena u korist Vladimira Jovanovića. U novoj vladi na čelu sa Jovanom Ristićem (1. juna 1887) Alimpije Vasiljević preuzima resor od svog starog protivnika, Kujundžića (do 19. decembra 1887). U ovoj vladi ministar finansija bio je Mihailo Vujić. Vid. Vladimir Jovanović Upravi varoši Beograd (Beograd, 12. maj 1886), IAB, UGB, 1886, K-1979, 4, 50; *Živeti u Beogradu 1879–1889*, Dokumenta Uprave Grada Beograda, knjiga 5, Istorijski arhiv Beograda, Beograd 2007; 161. V. Jovanović, „Liberalni patrioti u upravi Srpskog učenog društva“, *Uspomene* [1988], 474–475; S. Jovanović, „Vladimir Jovanović“ [1948/1961], *SD* 11, 104. Pitanje odnosa Srpskog učenog društva i Srpske kraljevske akademije okončalo se tek 1892. godine.

Stojan Bošković (1886/9) ne tvrdi da je Matić postao naturalista, već da se udaljio od izvesnih hegelovskih „stega“. Bošković je dao jedini argument o Matićevom udaljavanju od hegelovstva. Njegova ocena mogla je biti zasnovana na uvidima Vladimira Jovanovića koji je Matića najduže i najbolje poznavao. Bošković i Jovanović su celog života bili bliski prijatelji (ideološki istomišljenici) i kumovi,¹⁹⁵ a Matić i Jovanović bliski rođaci, koji su jedno vreme živeli zajedno (u kući Mateje Matića na Vračaru)¹⁹⁶ i vodili duge rasprave o filozofskim i naučnim pitanjima. Pokazuje se da Boškovićev argument („polaziti od promatranja k pojmu“) ne može da posluži kao potvrda o Matićevom navodnom odvajanju od „izvesnih stega“ nemačke filozofije, a uticaj koji je na Matića imao „veliki uspeh prirodnih nauka u najnovije doba“ ne potvrđuje se u samom tekstu, citatima i spisku literature korišćene pri pisanju *Nauke o vaspitavanju*.

Bošković ne tvrdi da je Matić napustio hegelovstvo, niti da je postao naturalista, ali u njegovom tekstu o Matiću ima nepreciznosti, koje mogu da dovedu u zabludu čitaoca koji na osnovu pretpostavke iz Kujundžićevog nacрта već misli da je Matić postao naturalista, odnosno pozitivista. Kada Bošković prikazuje prvi tom Matićeve *Nauke o vaspitavanju*, nakon izlaganja sadržaja knjige zaključuje: „Ovim se još ne završuje epoha stvaranja pedagoške nauke, koja će u vezi sa psihologijom, a na osnovu prirodnih nauka malo po malo dati nov oblik narodnoj i ljudskoj obrazovanosti. Ali se već na dogledu ove ponajvažnije grane ljudskog znanja krupnim i sjajnim crtama javljaju imena velikih umova Spensera [Herbert Spencer], Aleksandra Bena [Alexander Bain], Berteloa [Marcellin Berthelot], Breala [Michel Bréal], Vunta [Wilhelm Wundt] i drugih“.¹⁹⁷ Ni na jedno od ovih imena, međutim, Matić ne upućuje u *Nauci o vaspitavanju*, gde se pregled razvoja pedagogije završava sa Pestalocijem (1746–1827). Pošto Bošković u svom tekstu nije jasno razdvojio svoje ocene od Matićevih stavova, stiče se utisak da je Matić upućivao na ove autore, koje Boškovićev krug prijatelja i saradnika posebno ceni. Spenser je u to vreme smatran najvećim živim filozofom, Aristotelom XIX veka.

U svom pregledu istorije filozofije kod Srba Dragan Jeremić (1967) citira Boškovićevu studiju o Matiću, ali ne upućuje na ključnu Boškovićevu argumentaciju, već citira njegov opis duhovne klime u generaciji Ujedinjene omladine srpske.¹⁹⁸ Stiče se utisak da je Bošković napisao da je Matić od hegelovstva prešao na naturalizam, čega, međutim, nema u Boškovićevom tekstu. Sasvim je jasno da Bošković ne misli na Matića, već na narednu generaciju. Kritikuje Hegela i prevlast

195 Jovanović je i kuću u kojoj je živio u Siminoj 27 kupio od Boškovića, čiji sin Mateja (Mata) i Slobodan Jovanović kasnije zajedno rade u Ministarstvu inostranih dela.

196 V. Jovanović, *Uspomene*, 107. Up. Učenici Liceuma..., AS, MP, 1851, III, 416 u: *LZD*, 371, 376.

197 S. Bošković, *Matić*, 62.

198 D. Jeremić, *OFS*, 34.

germanskog duha i kulture i ukazuje da omladina (u vreme Ujedinjene omladine srpske) nije bila prijemčiva za „nejasne teoreme i apstrakcije o mističkoj i državnoj Hegelovoj filozofiji, kojoj je mislio dati više života i sjajnosti berlinski profesor Mišle, profesor i prijatelj Matićev“.¹⁹⁹ Jeremić je možda mislio da Boškovićevim citatom opiše razvoj puta duha (uma) koji se (dijalektički) razvija tako da Matić (kao Vasiljević i Kujundžić) nekako nužno postaje pozitivista. Problem je što Bošković i Matić to nisu napisali. Jeremić pogrešno tumači Boškovićev tekst.

U poratnim marksističkim pregledima istorije srpske filozofije neumorno se ponavlja, kao dokazana i sasvim pouzdana činjenica, tvrđenje o Matićevom prelasku na naturalizam: „kratkotrajni period hegelijanizma, koji čak i njegovi najistaknutiji predstavnici (Dimitrije Matić, Alimpije Vasiljević) zamenjuju pozitivizmom i naturalizmom“ (1966);²⁰⁰ „Hegelovci i pozitivisti (D. Matić i A. Vasiljević“ (1967);²⁰¹ „Prvi srpski hegelijanac Matić postao je i prvi pozitivista u svojoj *Nauci o vaspitanju*“; [prva dva toma imaju naziv *Nauka o vaspitavanju*];²⁰² „hegelovac i naturalist Matić“ (1972).²⁰³ Tvrdi se da „naturalizam pokušava da spoji s hegelovstvom još D. Matić, a zatim radikalnije niz autora (Vasiljević, Kujundžić, donekle Nedić, Dragiša Đurić i drugi).²⁰⁴ Matić navodno „u svojoj *Nauci o vaspitanju* prihvata naturalizam (pozitivizam).²⁰⁵ Matićeva filozofska gledišta određuju se kao „stojičko-hegelovsko-naturalističko shvatnje filosofije“.²⁰⁶ Usvajanje naturalizma premešta se u vreme kada je Matić tri godine predavao na Liceju, a prepoznaje se čak i u *Kratkom pregledu* (1851), koji predstavlja sažetak Hegelovog izlaganja (iz čega bi sledilo, dakle, da je i Hegel naturalista):²⁰⁷ „uporedo sa Brankovićem, a pre Vasiljevića, na Velikoj školi [reč je o Liceju]²⁰⁸ predaje filosofiju

199 S. Bošković, *Matić*, 51.

200 Dragan Jeremić, „O filozofiji kod Srba“ [Filozofi, izbor predgovor i redakcija Dragan M. Jeremić, Matica srpska, SKZ, Novi Sad, Beograd 1966, 5–19], *OFS*, 206.

201 D. Jeremić (*Savremenik*, 1967), *OFS*, 1997, 33, 34. Pritom, kao argument koristi citat iz Boškovića koji nema veze sa samim Matićem.

202 Jeremić i Stojković uporno pogrešno navode naslov Matićevog dela kao *Nauka o vaspitanju*, dok su prva dva toma, o kojima je reč u Kujundžićevoj klasifikaciji, objavljena pod naslovom *Nauka o vaspitavanju*. Treći tom objavljen je pod naslovom *Nauka o vaspitanju*, ali on nije predmet Kujundžićeve periodizacije istorije srpske filozofske literature. Up. A. Stojković, *Razvitak filosofije u Srba*, 34.

203 Isto, 49, 88

204 Isto, 108, 144

205 Isto, 114.

206 Isto.

207 Isto, 115.

208 Matić nikada nije predavao na Velikoj školi, već samo na Liceju. Nedeljković slično piše kako je Kujundžić profesor na Univerzitetu, koji je osnovan više od deset godina nakon Kujun-

(opštu i filozofiju prava i države), ali prelaznog hegelovsko-naturalističkog tipa [!], D. Matić“;²⁰⁹ Stiže se utisak da je naturalizam za marksističku filozofiju ipak nešto dobro i poželjno („napredno“): „Prirodni` i ujedno `narodni` pravac filozofiranja, u koji je Kujundžić posle Dositeja i Vuka, pored sebe, ubrajao samo liberala Vladimira Jovanovića sa njegovom `Klimatologijom` (1864) i D. Matića u periodu kada je zastupao naturalizam, imao je svoje prave nosioce u srpskim socijalistima i naprednim intelektualcima“.²¹⁰ Kad se govori o Matiću, brižljivo se vodi računa o njegovim fazama, npr. „Matić u hegelovskoj fazi razvitka“.²¹¹ Početkom dvadeset i prvog veka (2002) ponavljaju se stare ocene marksističke istorije srpske filozofije: „prvo ćemo izložiti istoriozofska shvatanja filozofa Dimitrija Matića, Milana Kujundžića i Alimpija Vasiljevića – koji su počeli kao hegelovci liberali, a ubrzo postali pozitivisti i realisti otrežnjeni neumoljivim razvitkom kapitalizma u Srbiji, buržoaske državnosti i sistema vrednosti“.²¹²

džičeve smrti, a naziv Srpske kraljevske akademije pogrešno navodi. Vid. izrazito pohvalan tekst o Kujundžiću: Dušan Nedeljković, „Filozof Milan Kujundžić, profesor Velike škole kao socijalni pesnik (Predaje na Univerzitetu, postaje političar i vrlo plodan ministar i državnik, donosi zakon o Srpskoj kraljevskoj akademiji nauka i umetnosti i tako organizuje naučni i kulturni vrh svoga društva....)“, *Pravda*, Božićni broj (6, 7, 8, 9. januar 1939).

209 „Etički pogledi po stoicima i naturalistima“ a potom Stojković govori o prevodu Marka Aurelija, ali ništa o „naturalistima“, isto, 115. A. Stojković, *Razvitak filozofije u Srba*, 112, 115.

210 Isto, 153

211 A. Stojković, *Milan Kujundžić*, 149. Božidar Marković sledi Jeremića i Stojkovića. Vid. B. Marković, *Matić*, 28, 32. Iako se Božidar Marković ne bavi ovom „transformacijom“, pošto je Matić kao pravni teoretičar bio hegelovac (što je tema Markovićeve knjige o Matiću - pravniku), ponavlja neobrazloženo tvrđenje da „*Pregled istorije vaspitanja* (1866–1867) [neprecizno naveden, jer je *Pregled* prvi tom *Nauke o vaspitavanju* objavljen 1866, a drugi tom, *Vaspitavanje male dece*, naredne, 1867] svedoči da se Matić konačno opredelio za naturalističku filozofiju“. Marković ukazuje da je „transformaciju Matića-teoretičara prvi jasno uočio Milan Kujundžić-Aberdar, koji – dajući periodizaciju razvitka dotadašnje filozofske misli u Srba – klasira Matića kao sledbenika nemačke filozofije, ali odmah dodaje da je on od 1866–1867 [Kujundžić samo navodi dva prva toma Matićeve *Nauke o vaspitavanju*], zajedno s Vladimirom Jovanovićem prihvatio `prirodni pravac`. Ova evolucija Matićeva dala je povoda i D. Jeremiću da konstatuje kako je Matić svoje kratkotrajno hegelijanstvo zamenio pozitivizmom i naturalizmom, a isto tako i A. Stojkoviću da ga kvalifikuje kao hegelovca koji je prihvatio i naturalizam. Tako je Matić, kao i neki slikari, imao `faze` u svom stvaranju – u mladosti je bio oduševljen hegelovac, u zrelo doba umereni naturalist. Za nas Matića-pravnika je, međutim, od bitnog značaja okolnost da je on prihvatio naturalistički pravac tek pošto je prestao teorijski obrađivati pravo, tako da ta njegova poznija pozitivistička orijentacija nije mogla doći do izraza u njegovom shvatanju prava. Matić kao pravni teoretičar je dakle čist hegelovac-metafizičar, s obzirom da je svoja pravna dela pisao u mladosti kad je bio pod isključivim uticajem nemačke filozofije i posebno Hegela“. Vid. B. Marković, *Matić*, 93–94.

212 Andrija Stojković, *Filozofija istorije kod Srba do 1941. godine*, Zavet, Beograd, 2002, 175, 176, 375.

Ovakvo tumačenje Dimitrija Matića, koje je prevladalo u našoj marksističkoj historiografiji razvoja srpske filozofske misli, najranije se može naći kod Dušana Nedeljковиća (1951/2), čiji sledbenici (u raznim društvenim naukama), decenijama nakon njegovog odlaska sa Filozofskog fakulteta, svesno i nesvesno slede i primenjuju njegovu istoriografsku dijalektičko-materijalističku interpretaciju istorije filozofije, istorije srpskog naroda, sociologije, etnografije, prirodnih nauka: „Nasuprot brojnim vukovcima, i još više socijalističkom pokretu, `liberalna`, buržoaska, dvolična misao čas desno-hegelijanska, čas kantijanska, a čas milovska, imala je svoje pretstavnike u filozofima koji su kao Dimitrije Matić, Konstantin Branković ili Alimpije Vasiljević, pozivali se, ali ne na Vuka, već na Dositeja Obradovića, i eklektički bili relativno napredni kao profesori Velike škole ili uopšte bez vlasti i u opoziciji, ali mahom kruti, tiranski birokrati kao ministri u službi interesa vladajuće buržoazije“. Za Nedeljковиća sintagma „državotvorni [valjda najgore što se može reći] Matić“ postaje opšti pojam: „Kao Vuk protivu Dositeja, tako, i još daleko oštrije je socijalistički pokret sa Svetozarom Markovićem na svome čelu nastupio protivu ove zvanične, buržoaske, državotvorne filozofije raznih Matića“.²¹³

Treba znati da u očima naše poratne marksističke misli i pogleda na svet Matić ima jedan neoprostivi greh. On je taj (zli) ministar prosvete koji je bio toliko bezdušan da ukine stipendiju jednom (bolesnom, mladom i tragično preminulom revolucionaru-filozofu) Svetozaru Markoviću.²¹⁴ U marksističko doba naše države i nauke, Matić izvesno nije imao nikakve šanse da bude simpatičan i omiljen, bez obzira na to što je Matićev navodni naturalizam shvatan naprednijim od ranijeg desnog skretanja „od inače umerenog Šveglorovog hegelijanstva“ i (morskog) desnohegelijananskog (=fašizam, nacionalsocijalizam) preuveličavanja „uloge religiozne mistike u buržoaskoj filozofiji“ (1949).²¹⁵

213 Dušan Nedeljковиć, *Naša filozofija u borbi za socijalizam*, Srpsko filozofsko društvo, Beograd, 1952, 63.

214 Matić je hteo da podnese ostavku zbog komplikacija sa Svetozarom Markovićem. Marković u *Zastavi* kritikuje liberale i objavljuje otvoreno pismo Dimitriju Matiću. Matić mu oduzima stipendiju, što je Marković sam izazvao, stavljajući Matića pred nemoguć izbor. V. Jovanović, *Uspomene* [1988], 270. Marković piše da mu je Vladimir Jovanović rekao u Cirihu da nije dozvolio Matiću da dâ ostavku na službu zbog toga što su ga: „naterali da mi [Markoviću] protiv svoje savesti oduzme štipendiju, jer to zahteva politika da on ostane na svome mestu“. Vid. Svetozar Marković [Od jednog Srbina iz Kneževine], „Srpske obmane“ [*Zastava*, 116–119, (1–8. oktobar 1869); *Nekoliko članaka*, Pančevo 1871], *CD*, 2, 26–49; „Otvoreno pismo g. Matiću“, *Zastava* 9 (23. januar 1870), 1, *CD*, 2, 50–62; Svetozar Marković Vladimiru Jovanoviću (Cirih, 4. jul 1870), *Straža* 1 (1878), 355–359, *Celokupna dela*, 2, ur. R. Lukić, ZUNS, Beograd 1995, 171.

215 M. Popović, „Prva srpska istorija filozofije“, 73.

Podjednako je, međutim, pogrešno, umesto „buržoasko teološko filozofije“,²¹⁶ pripisivati Matiću neko navodno levičarstvo na tragu mladohegelovske, odnosno marksističke interpretacije hegelovstva. Ako su desni hegelovci razvijali Hegelovu filozofiju u pravcu za koji su smatrali da je u saglasnosti sa hrišćanskom (protestantskom) teologijom, a levi hegelovci naglašavali antihrišćanske aspekte i razvijali materijalizam i socijalizam, Matiću su, van svake sumnje, bliži prvi.²¹⁷ Svoj autorski uvod u *Istoriju filozofije*²¹⁸ završava u duhu reči zapisanih dvadesetak godina ranije u berlinskom dnevniku: „Možemo ih, dakle, označiti kao idealizam subjektivan, objektivan i apsolutan. Ovi idealizmi time se razlikuju jedan od drugoga, što, ukoliko je koji većma uspeo u razvitku mudrujućeg duha, utoliko se u njegovoj sistemi umni svet čistije pokazuje kao apsolutna imanencija, kao potpuno jedinstvo bića i misli, kao srodstvo Boga i čoveka“.²¹⁹

Uzroke pogrešnog tumačenja Matića treba tražiti u marksističkim predrasudama prema svakoj, pa i protestantskoj teologiji (navodna ravnodušnost iza koje se ne krije samo neznanje, već i iskrena negativna emocija)²²⁰ i isključivoj marksističkoj verziji hegelovstva, predrasudi koja i inače revnosne naučnike nužno vodi u pogrešna tumačenja. Karakteristično je npr. potpuno nerazumevanje odnosa protestantskih (evangeličkih, kalvinističkih, pijetističkih...) teologa (i studenata teologije) prema Francuskoj revoluciji, pa time i Matićeve recepcije ovih shvatanja.²²¹

216 A. Stojković, *Razvitak filozofije u Srba*, 118.

217 U političkom pogledu za stranice Matićevog dnevnika zapisane u Parizu može se reći da su najbliže osećanjima koja je kasnije imao Vladimir Jovanović. Ali to nije bilo stalno Matićevo političko raspoloženje, a ni kod Jovanovića nije vodilo u komunizam. Matićevi zapisi koji potvrđuju razumevanje istorijske paralele nemačke klasične filozofije i najnovijih istorijskih događaja, što nije bila nepoznata stvar, ne znače da je bio neshvaćeni marksista pre Marksa, kao što nije bio ni fašista pre fašista, kako su ga shvatali raniji marksisti. Naspram pariskih stranica potpuno se previđaju dominante Matićeve (protestantsko) teološko-filozofske strance *Dnevnika*. Julska revolucija (dovodi se u vezu sa Hegelovom teorijom) kao „dovršenje revolucije“ dovršena je orleanskom (mlađa grana Burbona) ustavnom monarhijom Luja Filipa. Orleanska politička opcija bila je u XIX veku za parlamentarnu monarhiju sa dvodomnim sistemom po engleskom obrascu (što je zadržano i u republici). Vid. ova poređenja u Matićevim beleškama iz Filozofije istorije kod Mišlea (mart 1847), u poglavlju posvećenom filozofiji u XIX veku „od Kanta do Hegela“ (Fihte-Napoleon, Hegel-Juljska revolucija [1830]). Vid. Beleške iz zimskog semestra 1846/7. godine (sveska II 594), Odeljenje retkosti, Univerzitetska biblioteka u Beogradu. Tumačenje ovog mesta u Matićevim beleškama vid. u: S. Žunjić, „Povratak Dimitrija Matića“, 370–371.

218 S. Žunjić, *PS*, 4, 151.

219 D. Matić, „Uvod“, *Istorija filozofije*, 1, 6–7.

220 Odbijanje da se razume teološki karakter hegelovskog mišljenja iako se puno govori o mladohegelovcima koji upravo to kritikuju.

221 Potpuno se ispušta iz vida da su protestantski bogoslovi oduševljeni Francuskom revolucijom

Marksisti, osim teološkog, zanemaruju i nacionalističke aspekte (ili ih tumače marksistički).

Posle rata izvršeno je potpuno čišćenje filozofskog odeljenja u cilju stvaranja marksističkog ognjišta odakle se dalje šire direktive (metodologija) svim naukama koje se izučavaju na Beogradskom univerzitetu: „Odnos teze, antiteze i sinteze, kao osnovni zakon svega bivanja u svetu se traži u svim duhovnim, društvenim i istorijskim odnosima i kada se naiđe, na ma šta što ima tri člana – što svakako nije teško – koji i izdaleka liče na čuveno Hegelovo trojstvo, uvek nastaje jedna vrsta neopisive naučne radosti. Ako se uz to trojstvo pridruži još i neka kontrarna suprotnost, kontradikcija ili bar kakva bilo nejasnost pa čak i neka obična naučna teškoća, onda obično naučnom likovanju nema kraja“.²²² U duhu hegelovskog marksizma „Nedeljković je očevidno želeo da jednim filozofskim tumačenjem srpske istorije stvori istorijski dokaz za jednu vrstu filozofije titoizma“.²²³ Prema takvom monumentalnom zahvatu opštih zakona, istorije mišljenja (od Heraklita do Svetozara),²²⁴ beznačajni su sitniji propusti, odnosno činjenice.²²⁵ Nedeljkić je svoje sledbenike „magistralnim radovima iz istorije filozofije inspirisao i vodio u istraživanje naše misli kao mislilac, erudit i ideolog“ (1972).²²⁶ Kao mislilac bio je principijelni dijalektički materijalista, kao erudit nepouzdan („nedostatak obične

(iako se pokazalo da je omiljena priča o Hegelovom, Šelingovom i Helderlinovom sadenju „drveta slobode“ neistinita), kao potvrdom ispravnosti nemačkog napuštanja Katoličke crkve i istinitosti Luterovske teološke slobodarske hrišćanske revolucije. Dakle, oduševljenje Francuskom revolucijom ne znači da su ovi studenti teologije jakobinci i u duši marksisti pre Marksa, već tipični studenti protestantskih teoloških seminarija svoga vremena i na liniji sa svojim profesorima luterovske teologije (posebno u mešovitim protestantsko-katoličkim državama kao što je bio Virtemberg [otac tadašnjeg vladara bio je konvertit-katolik, 13 godina gubernator, apsolutni vladar austrijske Kraljevine Srbije sa sedištem i dvorom u Beogradu]). Nasuprot postrevolucionarnih marksista (koji više nisu upućeni ni u osnove veronauke), sasvim je jasno da je nemoguće shvatiti Hegelovu filozofiju bez razumevanja evangeličkih, kalvinističkih i pijetističkih teoloških i verskih gledišta. Trijade, osnova Hegelovog sistema, su „pozajmica“ iz hrišćanstva.

- 222 Kajica Milanov, „Nauka i filosofija“, *Titovština u Jugoslaviji*, Sloga, Pert (Australija), 1952, 66.
- 223 Isto, 1952.
- 224 Dušan Nedeljkić, *Od Heraklita do Njegoša i Svetozara*, Prosveta, Beograd 1971.
- 225 Da li je Velika škola isto što i univerzitet, da li je prevod sa ruskog na srpski tačan ili ne, sve su to nebitni detalji naspram moćnih izliva bujuće dijalektičke logoreje u rečenicima koje ne mogu obuzdati jedna ili više štampanih stranica. Up. K. Milanov, „Marks i Hegel“ u: *Titovština*, 141.
- 226 A. Stojković D. Nedeljkiću („Dragom i cenjenom profesoru“, Beograd 12. jun 1972). Na pozajmici knjige *Razvitak filosofije u Srba* (1972) sa posvetom koju je Andrija Stojković napisao na primerku koji je dao Dušanu Nedeljkiću, zahvaljujem Bogdanu Lubardiću (knjiga je pronađena u slobodnoj prodaji).

naučne savjesti“),²²⁷ a kao ideolog opet dijalektički materijalista. Nije toliki problem dijamat. Pogled na istoriju skoro istovetan Nedeljkovićevom danas zastupaju velika imena marksističke historiografije na zapadu (npr. rado citirani marksistički istoričar Hobsbaum [Eric Hobsbawm]) na koje se, ne uviđajući ovu istovetnost, pozivaju kao na najveće autoritete, deklarirani antikomunisti. Problem je bio u ukidanju naučne slobode i svake konkurencije mišljenja i tumačenja, nasilnom političkom i socijalnom favorizovanju studenata, sveobuhvatnoj diktaturi proletarijata i izolaciji vaspitanja i obrazovanja u titoističkoj epohi.

Nepouzdana marksističke istorije filozofije bolja su građa za tumačenje poratnih mučnih događanja na Univerzitetu u Beogradu, nego oslonac za dalja istraživanja razvitka srpske filozofije. Za razliku od hvale ovih monografija, treba postaviti pitanje da li bi bilo bolje da ovih pregleda (sa velikim pretenzijama) nije ni bilo, jer sada, osim na građu, treba trošiti snagu i vreme na „vijoglave“ njihovih sastavljača. Kao predmet kritičko-istorijskog istraživanja istorije srpske filozofije uzimane su najumnije ličnosti, dok na tom zadatku nisu „bile angažovane najbolje umne snage našeg naroda“.²²⁸ Zbog toga tumačenja znatno zaostaju za izvornom literaturom. Ocene i tumačenja kreću se na kliskoj granici između neznanja i ograničenosti, sa stalnom opasnošću sklizavanja u umetničarenje (aktuelana je Kujundžićeva kritika „izopačene poezije“ koja se ljudima „prodaje“ pod imenom filozofije) ili čak u provaliju šarlatanstva. Eventualno mogu da posluže kao orijentir za bibliografiju i istraživanje arhivske građe.

Opoziv dijamata kod mlađih generacija na filozofskoj katedri nije značio i njegov opoziv iz metoda drugih nauka na koje je ostvario trajan uticaj (istorija, sociologija). Danas se događa da se iz ovih nauka vraćaju u tumačenje istorije filozofije gledišta koja su (direktivom) postavljena u vreme najveće moći i slave filozofije (u stvari, marksističkog dijalektičkog i istorijskog materijalizma).

Postoji shvatanje da epohe nemaju veze jedna sa drugom, a postoji i shvatanje da u revolucijama ostaje mnogo više staroga nego što se priznaje. Komunistička revolucija je takvo obrtanje društva naopačke da malo šta ostaje od kontinuiteta. Ni savesniji istraživači nemaju osećaj prethodne epohe, značenja reči, termina i izraza. Po pravilu pogrešno tumače prošle događaje i karaktere ljudi (kroz vizuru marksističkog shvatanja društva i hilijastičku borbu dve klase).²²⁹ Nasuprot neopravdanom nadmenom stavu (hibris) o najboljem filozofskom obrazovanju marksista („filozof-

227 Milovan Đilas, „Dvostruka 'filozofska' uloga profesora Nedeljkovića“, *Nova misao*, 1 (1953), 37–67.

228 S. Žunjić, *Istorija srpske filozofije*, 17.

229 Karakteristično je uverenje imunitetu od kritike. Potvrdu svojih pogrešnih gledišta nalaze i u pričama starijih profesora, koji su, međutim, pre rata bili daleko od naučnog središta, najčešće predratni poluintelektualci (u značenju koje je ovim pojmovima davao Slobodan Jovanović), koji su revolucionarno obrnuli naopačke i ovo intelektualno središte i srozali ga.

ski najobrazovaniji“ [1966]),²³⁰ danas se može zaključiti da je Matić, koji je pohađao npr. Šelingova predavanja, bio u neuporedivo boljem položaju od studenata marksističke (dijalektičko-materijalističke) filozofije u posleratnom periodu, učene kod „ideologa“ i jednog jedinog profesora od prvog predavanja do doktorata, „jedinog“ filozofa-materijaliste, šefa filozofske katedre beogradskog univerziteta [...] i šefa svih filozofskih disciplina na toj katedri),²³¹ učitelja narednih generacija učitelja marksističke filozofije. Loše [dijamatovsko] obrazovanje gore je od neobrazovanja.

Iako čitanje ometa stara ortografija i neuređenost jezika u vreme skoro stogodišnjih borbi oko jezika (više od stare ortografije na pogrešan trag navodi devetnaestovekovno usiljavanje da se piše navodno jedinim ispravnim vukovskim „narodnim“ jezikom), tekstovi starijih autora ostavljaju utisak razumevanja filozofije o kojoj pišu, poštovanja logike i konzistentnosti izlaganja, kao i nedvosmislenu želju da se zaista objasni ono što se izlaže ili predaje. Kod Matića nema ni mistifikacije, ni lukavstva, a ni filozofske poze, već naučne iskrenosti, koju ne treba mešati sa naivnošću. Osim toga, pravo je osveženje čitati tumačenje Hegelove filozofije bez marksističkih naočari. Matićevo razumevanje Hegela zasniva se na tumačenju Hegelovog teksta i na predavanjima Hegelovih neposrednih naslednika na Univerzitetu u Berlinu. U poredjenu sa marksističkom „jedino ispravom“ interpretacijom Hegela, ovakvo tumačenje ima nesumnjivu hermeneutičku prednost, što, naravno, ne znači da nije ispravno gledište da iz Hegelovog učenja nužno proizlazi i Marksovo.

Boris Milosavljević
Balkanološki institut SANU

Izvori i literatura

Neobjavljena arhivska građa:

Univerzitetska biblioteka u Beogradu, Odeljenje retkosti, „Matić, Dimitrije, *Beleške sa predavanja*“ br. 591, 592 (Hajdelberg), 593, 594 (Berlin); *Dnevnik* br. 595.

Univerzitetska biblioteka u Beogradu, Mathtics, Demetrius, *Dissertatio de via qua Fichtii, Schellingii, Hegeliique philosophia e speculativa investigatione Kantiana exculpta sit* (1847), čistopis [Leipziger Universitätsarchiv] (kopija).

AS, SN = Arhiv Srbije, Fond Stojana Novakovića 1760, „D. Matić S. Novakoviću (22. jun 1870).

230 D. Jeremić, *OSF*, 208.

231 M. Đilas, „Dvostruka“, 54.

AS, MK = Arhiv Srbije, Fond Milana Kujundžića – Aberdara, 119, Milan Kujundžić, „Materijalizam (psihološke študije)“.

Objavljena arhivska građa:

- Matić, Dimitrije, *Đački dnevnik*, pr. Ljubomir Durković-Jakšić, Bosiljka Janković, Anđela Masleša, UBSM, Beograd 1974, (Odeljenje retkosti, Univerzitetska biblioteka, 595).
- Matić, Dimitrije, „Nešto iz mog života“, u: V. Krestić, „Autobiografija Dimitrija Matića“, *Spomenik CXXII*, Odeljenje istorijskih nauka SANU (1981)
- Jovanović, Vladimir, *Uspomene*, pr. V. Krestić, BIGZ, Beograd 1988.
- Krstić, Nikola, *Dnevnik, privatni i javni život*, pr. A. Vuletić i M. Jagodić, ZUNS, Beograd 2005.
- Radoš Ljušić (pr), *Licej 1838–1863, Zbornik dokumenata*, Univerzitet u Beogradu, Savremena administracija, Beograd 1988.
- Popović, Ljubodrag A, (pr), *Šematizam Kneževine Srbije 1839–1851*, Arhiv Srbije, Beograd 1999.
- Živeti u Beogradu 1879–1889*, Dokumenta Uprave Grada Beograda, knjiga 5, Istorijski arhiv Beograda, Beograd 2007.
- Kovijanić, Gavriilo, *Arhivska građa o Narodnoj biblioteci Srbije 1821–1944*, 1, Narodna biblioteka Srbije, Beograd 1990.
- Jagodić, Miloš, „Biblioteka Liceja 1846. godine“, *Zbornik Matice srpske za istoriju* 88 (2013), 101–140.

Radovi Dimitrija Matića:

- „Beseda (slovo)“, (pristupno predavanje) na Liceju (6. septembra 1848), *Srpske novine* (14. septembar 1848), 539–540.
- „Kratki pregled istorijskog razvitka načela prava, morala i države od najstarijih vremena do naših dana“, *Glasnik Društva srpske slovesnosti*, 3 (1851), 63–130.
- Načela umnog državnog prava*, razložio Dimitrije Matić, profesor prava (pregledala i odobrila školska komisija), Knjigopечатnja praviteljstva srpskog, Beograd 1851.
- „Beseda o Ćirilu i Metodiju“ [11. maj 1863], *Glasnik Društva srpske slovesnosti*, 17 (1863), 1–29; „Beseda“, u: *Hiljadugodišnja svetkovina Sv. Ćirila i Metodija*, Državna štamparija, Beograd 1863.
- [D. Matić] „Theuerster Herr Professor! (Über Philosophie und Unterrichtswesen in Serbien)“, ([Matić – Michelet] Belgrad, 12. Februar 1863), *Der Gedanke*, Philosophische Zeitschrift, Organ der Philosophischen Gesellschaft zu Berlin (dalje: *GPZ*) 4, 1 (1863), 78–80.
- [D. Matić] „Die Serbische Litterarische Gesellschaft“ (Serb. Wissenschaft u. Schulen), (25. October 1863), *GPZ* 4, 1 (1863), 279.
- Istorija filosofije po Švegleru* [Albert Schwegler], Prvi deo (pregledala i odobrila školska komisija), Državna štamparija, Beograd 1865. (objavljena na leto)

Istorija filosofije po Švegleru, Drugi deo (pregledala i odobrila školska komisija), Državna štamparija, Beograd 1865. (objavljena u drugoj polovini godine)

Nauka o vaspitavanju. Pregled istorije vaspitavanja, po profesoru Rik[e]ju [Gustav Adolph Riecke] i još nekim piscima izradio Dr. Dimitrije Matić, Prvi deo (pregledala i odobrila školska komisija), Državna štamparija, Beograd 1866.

Nauka o vaspitavanju, Vaspitavanje male dece po profesoru Riku i još nekim piscima izradio Dr. Dimitrije Matić, Drugi deo (pregledala i odobrila školska komisija), Državna štamparija [primerak sa posvetom „Srpskom učenom društvu od D. Matića“, Biblioteka SANU], Beograd 1867.

Nauka o vaspitanju [tek u trećem delu Matić piše „vaspitanje“, dok je za dva prva dela pisao „vaspitavanje“], Treći deo, razložio Dimitrije Matić, preštampano iz *Srpskih novina*, Državna štamparija, Beograd 1868.

Načela umnog državnog prava, Kratki pregled istorijskog razvitka načela prava, morala i države od najstarijih vremena do naših dana, pr. M. Šuković, pred. B. S. Marković, priredio i na savremeni jezik preveo Božo Ćorić, NIU, Službeni list SRJ, Beograd 1995.

„Kratki pregled“; „Načela umnog državnog prava“, u: Basta, Danilo (ur), *Preobražaji ideje prva* (hrestomatija), 2. izmenjeno i dopunjeno izdanje, izbor, pr. uvod i beleške, , CII i Pravni fakultet u Beogradu, Beograd 2012.

Dela po kojima je Matić pisao svoje knjige:

Antoine Léonard Thomas, *Éloge de Marc Aurèle*, 1775.

Ignác Aurél Fessler, *Marc-Aurel*, I–III, W. G. Korn, Breslau, 1793–1799.

Zöpfl, Heinrich, *Grundsätze des allgemeinen und des konstitutionell-monarchischen Staatsrechts* [Heidelberg 1841, 5. Auflage, Leipzig 1863], 3 Auflage, C. F. Winter, Heidelberg 1846.

Schwegler, Albert, *Geschichte der Philosophie im Umriß* [1846/7], 5. verbesserte Aufl, Franckh, Stuttgart 1863.

Riecke, Gustav Adolf Cornaro, *Erziehungslehre*, Franckh, Stuttgart 1851 [1858].

Radovi o Dimitriju Matiću

[nepotpisano] „Philosophie in Serbien (Demetrius Matics)“, (Belgrad, 11. Septembar 1861), *Der Gedanke*, Philosophische Zeitschrift, Organ der Philosophischen Gesellschaft zu Berlin 1 (1861), 75.

Bošković, Stojan, *Beseda, Svečani skup Srpskoga učenog društva (11. maj 1886) u spomen Dimitriju Matiću*, Štamparija Kraljevine Srbije, Beograd 1889.

Vasiljević, Alimpije, „Istorija filosofije po Švegleru, izradio Dimitrije Matić. Prvi deo. Pregledala i odobrila školska komisija. U Beogradu u državnoj štampariji. 1865.“, *Vila*, list [nedeljnik] za zabavu, književnost i nauku (izd. i ur. Stojan Novaković), 32 (8. avgust 1865), 405–408.

Dimitrijević, Miša, „U spomen dru Dimitriju Matiću (o Sv. Savi 1886)“, *Letopis Matice srpske* 152 (1887), 38–53.

- Durković-Jakšić, Ljubomir, „O Dimitriju Matiću i njegovom *Đačkom dnevniku*“, u: D. Matić, *Đački dnevnik*, pr. Ljubomir Durković-Jakšić, Bosiljka Janković, Anđa Masleša, UBSM, Beograd 1974, 1–11.
- Žunjić, Slobodan, *Istorija srpske filozofije*, Plato, Beograd 2009, 123–124, 149, 155–156 („Sukobi idealizma i pozitivizma“).
- Žunjić, Slobodan, *Istorija srpske filozofije*, ZUNS, Beograd 2014, 104–105 (Filozofija prava), 112–114 (Prevladavanje krugovstva), 150–154 (Idealizam u Srbiji).
- Žunjić, Slobodan, „Povratak Dimitrija Matića“, *Letopis Matice srpske* 486/3 (septembar 2010), 359–386
- Jeremić, Dragan, *O filozofiji u Srba [1966/67/68]*, Plato, Beograd 1997, 33–34, („Hegelovci i pozitivisti D. Matić i A. Vasiljević“).
- Jovanović, Slobodan, „Matić Dimitrije dr.“, *Enciklopedija Srpsko-hrvatsko-slovenačka*, ur. S. Stanojević, 2, I–M, Bibliografski zavod, Zagreb 1929, 704.
- Jovanović-Stoimirović, Milan, „Dimitrije Matić“, u: *Silnete starog Beograda*, Prosveta, Beograd 2008, 657–662.
- Kandić, Ljubica, *Istorija Pravnog fakulteta (1808–1905)*, 1, ZUNS, Beograd 1997, 93–99.
- Kučinar, Zdravko, „Misteriozna disertacija. Kratka filozofska detektivska priča“ u: „O Dimitriju Matiću – s povodom. Suočavanje sa Evropom, ali i sa Knjazom“, u: Zdravko Kučinar, *Iz našeg filozofskog života*, Plato, Beograd 2012, 185–187.
- Miličević, Đ. Milan, „Matić, Dimitrije“, *Pomenik znamenitih ljudi*, 17 knjiga Čupićeve zadužbine, Srpska kraljevska štamparija, Beograd 1888, 383–334.
- Marković, Božidar [S], *Dimitrije Matić – lik jednog pravnika*, Primljeno na I skupu Odeljenja društvenih nauka, od 6. januara 1976, na osnovu referata akademika Mehmeda Begovića i Radomira Lukića, ur. R. Lukić, SANU, Beograd 1977
- Popović, Dragoljub M, „Strani uticaji na našu udžbeničku književnost ustavnog prava“, *Skice pravničkih portreta*, PFUB/Službeni glasnik, Beograd 2008.
- Popović, Mihailo, „Prva srpska istorija filozofije, Matićeva adaptacija Šveglerove istorije filozofije“, *Naučni prilozi studenata Filozofskog fakulteta*, Beograd 1949, 65–74.
- Stojković, Andrija, *Razvitak filosofije u Srba 1804–1944*, Slovo ljubve, Beograd 1972, 112–118, („Hegelovac i naturalist Dimitrije Matić“).

Ostalo:

- Bischof, Carl, *Die Geschichte der Marktgemeinde Ruma*, Donauschwäbische Beiträge, Pannonia-Verlag, 1958.
- Baralić, D. (pr), *Zbornik zakona i uredaba o Liceju, Velikoj školi i Univerzitetu u Beogradu*, Naučna knjiga, Beograd 1967.
- Gavrilović, Slavko, *Ruma, trgovište u Sremu 1718 – 1848/49*, Matica srpska, Novi Sad 1969.
- Đilas, Milovan, „Dvostruka ’filozofska’ uloga profesora Nedeljковиća“, *Nova misao*, 1 (1953), 37–67.

- Cosmann, Peggy. *Protestantische Neuzeitkonstruktion: zur Geschichte des Subjektivitätsbegriffs im 19. Jahrhundert*, Königshausen & Neumann, Berlin 1999.
- Jovanović, Vladimir, „Nauka o sastavu i životu rastinja“, *Glasnik Društva srbske slovesnosti* 16 (1863), 43–106; „Klimatologija“, *Glasnik Društva srbske slovesnosti*, 17 (1863), [Na spisku „Filosofija u Srba“ Milana Kujundžića: *Klimatologija*. 1864], 1–182; „Naš narodni položaj. Naše narodno uzdanje“, *Za slobodu i narod*, Platonova štamparija, Novi Sad 1868, 217–275.
- Jovanović, Slobodan, *Ustavobranitelji, Sabrana dela* 3, ur. R. Samardžić i Ž. Stojković, BIGZ, Jugoslavijapublik, SKZ, Beograd 1990–1991.
- Jovanović, Slobodan, *Vlada Milana Obrenovića*, 1, SD 4.
- Kujundžić, Milan, „Pogled na psihologiju u nas Srba“, *Vila* 11/3 (12. mart 1867), 177–179
- Kujundžić, Milan, „O filosofiji u Srba“ [*Glasnik Srpskog učenog društva* 23 (1868), 155–239 (iste godine objavljeno i kao separat, 87 stranica)] u: *O srpskoj filosofiji*, ur. I. Marić, Plato, Beograd 2003, 5–68.
- Kujundžić, Milan, *Kratki pregled harmonije u svetu (Srce ili nauka o osećanju)*, I (pregledala i odobrila školska komisija), Državna štamparija, Beograd 1867.
- Kujundžić, Milan, *Kratki pregled harmonije u svetu; II. Nauka o svesti* (napisao Milan Kujundžić, pregledala i odobrila školska komisija), Državna štamparija, Beograd, 1872.
- Krstić, Uglješa, „Gde su bile kuće u Rumi u kojima su živeli Atanasije Stojković i Teodor Filipović“, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, 2 (1954), 193–195.
- Ljušić, Radoš (pr), *Licej 1838–1863, Zbornik dokumenata*, Beograd 1988.
- Marić, Ilija, *Filosofija na Velikoj školi*, Plato, Beograd 2003.
- Marić, Ilija (ur), *O srpskoj filosofiji*, Plato, Beograd 2003.
- Marković, Svetozar, *Celokupna dela*, 2, ur. R. Lukić, ZUNS, Beograd 1995.
- Miličević, Đ. Milan, „Kujundžić Milan (državnik, pisac)“, *Dodatak pomeniku od 1888*, Srpska kraljevska štamparija, Beograd 1901, 77–78.
- Mirčov, Svetlana, „Nastanak, razvoj i gašenje Biblioteke Liceja“, rukopis (predavanje održano u Amfiteatru Narodne biblioteke Srbije 27. februara 2014).
- Mirković, Zoran, „Pravne studije krajem XVIII i početkom XIX veka i Beogradska velika škola 1808–1813. godine“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 56/ 1 (2008), 126–149.
- Nedeljković, Dušan, *Naša filozofija u boerbi za socijalizam*, Srpsko filozofsko društvo, Beograd, 1952.
- Nedeljković, Dušan, *Od Heraklita do Njegoša i Svetozara*, Prosveta, Beograd 1971.
- Stojković, Andrija, *Milan Kujundžić Aberdar. Filozofska i društveno-politička shvatanja*, Matica srpska, Novi Sad 1977.
- Stojković, Andrija, *Filozofija istorije kod Srba do 1941. godine*, Zavet, Beograd, 2002.
- Cicvarić, Krsta, „Jovan Skerlić o Svetozaru Markoviću“, *Kritički eseji*, S. Debeljević, Beograd 1912, 249–273.

Boris Milosavljević

Dimitrije Matić: Hegelianism and Naturalism

(Summary)

Dimitrije Matić (1821–1884) was a philosopher, jurist, professor of public law at the Belgrade Lyceum and politician. He served as Serbia's Minister of Education and Church Affairs, acting Foreign Minister, Speaker of the Parliament, and member of the State Council. He was president of the Serbian Society of Letters and member of the Serbian Learned Society. Matić belonged to Serbian liberal-minded intellectual circles. He believed that the rule of force was unacceptable and that governments should promote and support popular education. Matić studied philosophy and law in Serbia (Kragujevac, Belgrade), Germany (Berlin, Heidelberg) and France (Paris), and received his doctoral degree in philosophy in Leipzig. In Berlin Matić embraced Hegel's speculative philosophy and theory of state (philosophy of law). Among his professors were Georg Andreas Gabler (Hegel's immediate successor), Otto Friedrich Gruppe, Wilhelm Vatke etc. In Halle he listened to another Hegelian, Johann Eduard Erdmann. He had the opportunity to attend Friedrich Schelling's lectures on the philosophy of mythology. If the Right Hegelians developed Hegel's philosophy along the lines they considered to be in accordance with Christian theology, and the Left Hegelians laid the emphasis on the anti-Christian tendencies of Hegel's system and pushed it in the direction of materialism and socialism, Matić would be closer to the first. Actually, he was mostly influenced by his professor Karl Ludwig Michelet, with whom he established a lifelong friendship. Matić's doctoral thesis (*Dissertatio de via qua Fichtii, Schellingii, Hegeliiue philosophia e speculativa investigatione Kantiana exculsa sit*) addressed the question of how the philosophy of Fichte, Schelling and Hegel developed from Kantian speculative thought.

The paper deals with the question whether Matić took a shift from Hegelianism to Positivism (Naturalism) in the 1860s, which is a claim that was taken for granted in the Yugoslav (Serbian) Marxist histories of Serbian philosophy after the Second World War and Communist revolution. In fact, it is rooted in Milan Kujundžić-Aberdar's (1842–1893) periodization of the Serbian philosophical literature. Kujundžić, professor of Philosophy at the Belgrade Great School, classified Matić's *Science of Education* into the latest period of natural philosophy. In order to answer the question, the paper looks into the evolution of Matić's philosophical, legal and political views. Matić followed Hegelian philosophy in his: *Short Review* (according to Hegel's § Psychology in *Encyclopaedia of the Philosophical Sciences*); *Principles of Rational [Vernunftrecht] State Law [Staatslehre]* according to Heinrich Zepfel's book on the philosophy of law (*Grundsätze des allgemeinen und des konstitutionell-monarchischen Staatsrechts* and Hegel's *Philosophy of Law*) and *History of*

Philosophy (according to Albert Schwegger's *History of Philosophy*). There is nothing in Matić's *Science of Education* that would corroborate the claim that he shifted from Hegelianism to Positivism. Though he had to attune his views to the changed, anti-Hegelian, intellectual climate and influences on academic life, he remained a Hegelian. The paper deals with the reasons why the Marxist histories of Serbian philosophy insisted on his alleged conversion.

KEY WORDS: Hegelianism, Naturalism, Positivism, Dimitrije Matić, Vladimir Jovanović, Stojan Bošković, Milan Kujundžić.